JAGODA TRUHELKA

BOŽJA OVČICA

JAGODA TRUHELKA

BOŽJA OVČICA
MALI KADIJA
ŠAH KRALJU

1 9 2 6

UDRUŽENJE ZA UNAPREĐIVANJE DJEČJE KNJIŽEVNOSTI

Tebi, sestrice!

BOŽJA OVČICA

BOŽJA OVČICA

Kršteno mu je ime bilo doduše Matek, jer se tako zvao i njegov tatek. Ali prvo vrijeme nijesu ga uopće ni zvali po imenu, to jest, imao je zapravo svakojaka imenca, koja mu je nadijevala mamica. Božjom ovčicom prozvan je istom od onoga dana, kad mu je tatek iz grada donio prvu haljinicu, prvu i posljednju, nažalost. Ta je haljinica bila crvena, crvena kao mak i sva isposuta crnim piknjama kao crnim orasima. Tatek, stari Matek, vidio ju je toga dana za staklom u glavnoj ulici, i ma da je bio garav od ugljena, bio je odmah na čistu, da mora kupiti crvenu haljicu. A to je učinio od samoga zadovoljstva, što je onaj dan napravio neobično dobar pazar. Prodao odmah i odjedamput čitava kolica crna ugljena a za tvrde bijele novce. Tako uštedio i vremena i truda pa ni on ni njegov konjićak nijesu morali kao inače da protumaraju čitav dan po gradskim ulicama vozeći robu i nuđajući domaćicama: „Vuglena, kupite vuglenaaa!", pa da se najposlije pod noć vrati kući s polovicom neprodane robe, nego još za bijela dana stiže u svoju goru, gdje ga pokraj ugljare u pletenoj kolibici čekala žena Katura sa sinčićem, malim Matekom.

I bi veliko veselje u ugljenarevu domku, kad je u njemu osvanula crvena haljinica, crvena kao vatrica a lijepa i vesela kao carska mantija. Odmah je majka obukla na sinka, makar su mu bila istom tri mjeseca života i haljina mnogo, mnogo preširoka i predugačka. I kad ga je mati vidjela ovako gospodski obučena, od miline ga stala ljubiti i u naramku ljuljati, a okolo kućice stajala zelena šuma i ptičice pjevale i sve je cvalo i mirisalo u proljetnoj krasoti.

U to iznenada iz grmlja doleti bubica, sjajna i sva crvena, a po njoj crne, crne piknjice, pa odmah sjedne djetetu na rame bez straha i zazora.

— Gle, gle, božja ovčica došla mome sinku na ramence, klikne mati, skine životinjicu na svoju ruku i pokaže je djetetu.

Vidi, božja ovčica; i ti si jedna božja ovčica, imaš haljinu rumenu kao i ova bubica, rumenu sa crnim piknjicama.

Odonda ostade malome Mateku ovo ime i niko mu više ne skide s glave božju ovčicu, kao što ne skide više ni prvu haljinicu sa maloga svoga tijelca. Makar mu je bila prevelika, ali dan u dan, djetešce raslo, dok pomalo ne uraste u odjećicu te u njoj prista kao božja ovčica u svoja krioca.

To je bilo onda, kad je sve još bilo dobro, i život i poslovi tekli, kako treba. Tatek Matek silazio svake srijede sa svoje gore zelene, s kolima svojim, do vrha natovarenim lijepim crnim ugljevljem, što je zvonilo kao staklo a gorjelo kao sunce. U kolica je bilo upregnuto malo konjče, veselo, živahno garavče sa bijelom zvijezdom na vratu. Taj mali četveronožac, znak dobra stanja, našao se pod prokapljivim krovom ugljenarskim doduše istom nakon neizmjernih i neizbrojenih dana postova, štednje i napora svakojakih, dok se skucalo toliko novaca, da se moglo misliti na ovako nečuven prinovak u gospodarstvu i poslu. I makar je sitno paripče bio islužen cirkuski konjićak pa obišao pola svijeta i slavio triumfe kao četveronožni umjetnik i pelivan, bio ljubimac sve djece i ljudi, koji su ga gledali i divili se njegovim majstorijama, naposlijetku natrošio se godina svojih i snage i ljepote, ostario i jedino još bio dobar, da vuče Matekovo ugljevlje i klancava kolica.

No makar nije bilo više uputno, da mu se gleda u zube, ipak je Golub, Golupče i tu našao zasluženo priznanje, šta više, našao i kruha i štalicu i milovanja. Ako nije nikome, Golupčetu se uvijek našlo i ništa se nije okusilo, da se s njime nije podijelilo. Staja mu je bila odmah pokraj kolibe, i kroz otvor u pletenom zidu mogao je u svako doba da provuče grivastu glavicu i da gleda, šta mu rade gospodari u kući. I poslije svršena posla dnevnoga smio se da poigra s Božjom ovčicom, jer tatek nikada nije zaboravio, da sinka posadi konju na leđa, i Golupče ga mirno i oprezno ponese okolo kuće, oholo i svijesno, da je odgovorno, kako se djetetu ne bi ništa zla desilo, spalo i štagod slomilo.

Ta dobra i sretna vremena nijesu dugo potrajala. Jednoga dana zimskoga Matek ugljenar leže na postelju i više ne ustade. Uhvatilo ga u krstima i u nogama i nije se mogao maknuti, kamoli ustati, hodati i raditi. Žena Katuša dvorila ga je, babe iz sela liječile ga, kako su znale i umjele. Ali sve je bilo u zalud. Kad glava porodice ne radi, sva kuća stoji, ne stiče se no se rastiče i ono malo, što se našlo pod krovom. I kad nije bilo lijeka za bolesnika, tad naskoro nije bilo ni kruha za zdrave. U početku Katuša još sama palila ugljen i vozila u grad uza silne napore. I jer takovu poslu ženska snaga nije dorasla, morala je tražiti pomoćnike, no ovi izdadoše radeći za sebe i najposlije presahne i posljednje vrelo zarade za ubogu porodicu.

Pošto se kuća isprazni od svega, što se davalo za mlijeko djetetu, za parče pileta bolesniku, za sijeno Golupčetu, za tvrdi krušac svima, jednoga dana osta kuća bez igdje išta, a zima pred vratima. Susjedi nagovaraju Katušu, neka proda konja; neka i nije više ni za kakav čestiti rad, ali može ipak toliko da donese, da se neko vrijeme preživi. No niko ni čuti, da se rastaju s Golupčetom. Matek bolno zastenje, da ga ne da, Katuša se zgrane, zar da proda posljednju imovinu svoju? a mala Božja ovčica, neka i nije znao, o čemu se upravo radi, hvatao se ručicama za grivu svoga druga i prijatelja a konjićak sam spustio glavu i ispod oka pogleduje tužno i prikorno u gospodare, kao da savršeno razumije, kakova se to nevolja spustila na ovaj topli domak.

— Grjehota je hraniti živinče, kad gladuju ljudi, srdile se kumice, kojima je oko zapelo o zgodna konjićka, i to još za živinu, koja nije više ni za što.

I odista, i živina svakim danom opadala. Mršava hrana, mršava rebra sve jače se izvalila, oči iskočile i sve tužnije gledale u život. Osobito kako je nastala zima i napolju se ne našlo više travice, no je sve pokrio debeo snijeg.

Susjedi, kojima se ražalilo na bijedu, ispočetka pomagahu, davahu, koliko su mogli i Katuša sa Golupčetom u teškom

poslu odrabotala koricu hljeba, da se kako tako obrane od gladi i studeni.

To je tako išlo godinu dana. Ali Mateku vazda jednako, to jest, sve na gore: ni živjeti, ni umrijeti. Seljacima počelo dosađivati davanje i uz odradu, s proljeća u svakoj kući mršaviji su obroci i oni zato svjetovahu Katušu, neka bolesnika odveze u grad u bolnicu. Možda će tamo prije ozdraviti.

No on nije ozdravio, nego se za dva mjeseca preselio u vječni stan. Kad je Katuša saznala i pošla u grad, da ga još jednom vidi, bili su ga već zakopali, ne metnuvši mu ni krsta ni imena.

Kad se vratila doma kukajući i plačući i sve razmišljajući, kako će dalje da prehrani sebe i dijete i konjče, dočeka je nova bijeda. Gospodar kolibe, u kojoj su prebivali zimi, otkaže stan, jer više od godinu dana nije plaćena stanarina, a osim toga on je sada treba za sebe. Trebalo je seliti. I selila je od kuće do kuće, ljudi je za ljubav Božju primali pa i ne primali, naplaćivali se radom njenih ruku i grbačom Golupčetovom. Ali najposlije svak je sebi najpreči i u svakoj kući ima upravo dosta ustiju, koja treba kruhom hraniti, kamoli još troje, kad samo jedno radi i to još nedovoljno i nedostatno.

I kad je Katuša ovako obredala čitavo selo, opet ju jednom svjetovali, neka ide u grad u službu, tamo dobro plaćaju, a što zasluži, time neka naplati uzdržavanje djeteta. Lako će se naći kuća, da ga za novce primi.

A Golupče? Ni sada neće da se rastane s njime. Ne, to je posljednje blago njeno, ostalo od pokojnoga Mateka, Bog mu dao duši lako!, to je baština Božje ovčice, u nju ne smije se dirati. Ona će i za njega da radi, ne bi li izdvorila ono nešta sijena i zobi, što mu je trebalo.

Najmi se tako u gradsku službu. No gradski su ljudi čudne ćudi. Ništa im nije pravo, kolikogod i kakogod radila. Sve hoće da se drugačije čini i nikako ne možeš upamtiti ni shvatiti, pa da im ugodiš. Osim toga Katuša nikako nije mogla da obikne gradskome životu. Srce ju je vazdan vuklo u selo, u goru, k djetetu i Golupčetu. Mijenjala je službu svaki čas, to sama sobom, to otkazom gospodara. I koliko je radila i štedjela i otkidala zalogaje s ustiju, pa nosila babi na selo, nikada nije bilo dosta. Dijete mršavo, neoprano, Golupče kost i koža, a baka puna tužbe, kako je sve malo, što Katuša nosi, jer je sve skupo, godina nerodna.

Kad li jednoga dana iznenada umre baka i rodbina razgrabi svu njenu sirotinju, jedva Katuša nekako iznijela konjićka, da i njega nijesu odveli.

Šta će sada, kuda li će? U grad natrag u službu, dijete ostaviti u tuđih ljudi, gdje će siroče gladovati ne samo kruhom nego i njegom i milovanjem? To se nikako više nije moglo. U Zagrebu čujavala je, da ima tamo kuća za siromašnu djecu. Ona odluči, da će tamo skloniti dijete i makar teška srca, unajmiti se iznova u službu.

Upregne Golupče u kolica, jer je bila preslaba, da dijete ponese na dugi put svojim rukama, pa se odveze u grad. Znala je otprilike put i prebrodivši to manje to veće zapreke sretno stigne pred dječji dom. Ali tu je bilo sve puno i prepuno. Kuća je već i sada jedva mogla da drži mnoštvo malih pitomaca, što danomice dolažahu tražeći utočište. Dobrim gospođama silno je bilo žao, ali uz najbolju volju nijesu mogle da prime malu Božju ovčicu. I to im se vidjelo na očima, koje su se pune ljubavi i smilovanja ustavljale na krotkom licu djeteta ugljevarskog. Upute je u sirotište. Ni tamo nije bilo mjesta. Ta zar nije strašni rat posijao po svijetu na stotine hiljada siročadi, koja nema baš nikoga svoga, pa ljudi već ne znaju, kamo će s njima? Pošalju je u Sveti Duh dobrim sestrama. No ni tamo nije bila bolje sreće.

Očajno krene Katuša s kolicima, s Božjom ovčicom i s Golupčetom natrag put sela svoga. Lutala je čitav dan po gradu, tumarala po njemu s jednoga kraja na drugi, pobirala smijeha i ruganja zbog neobične zaprege, jer svijet je nemilostivan i ne pita, kako je siromašnome čeljadetu na srcu a pod traljama,

kad mora da se skita od nemila do nedraga tražeći življenje makar i traljavo, jer se ne može od jednom da umre.

I još više! Ponovno strašio ju je strašni policajac, sa sjajnom zvijezdom na šljemu ispriječivši se pred Golupčetom, da joj i osim one zaglušive vreve kočija, automobila i tramvaja zakrčuje put sa ćulom u ruci, jer se tu, biva, ne smije da vozi.

Bilo je već kasno popodne, kad se koncem kraja našla na ulici, koja vodi put njena sela. Ah Bože dragi, uzdahne po stoti put, selo! Šta će i u selu, ko će je, kako će tamo?

Kad al eto ti Mande, djevojke, što je služila zimus blizu nje, a bila je iz istog sela, indi zemljakinja.

— Kuda ćeš ti s tim zapregom? smijala se, a sve je na njoj pjevalo: i nova novcata odjeća, i lakovane cipelice, i modni šeširić pa fina srebrna torbica.

Zametne se razgovor. Manda večeras ide u Sisak. Našla se za nju tamo vrlo dobra služba. Plaća toliko i toliko, posla malo, mnogo slobodna vremena. Šta, zar je Matek umro? Siroma, nu laka mu zemljica. I Katuša ne zna sada šta će? Neće joj dijete nigdje da prime?

Pa, — neka pođe s njom u Sisak. Upravo joj je jedna gospođa rekla, ako zna valjanu djevojku, neka je povede. Isto je dobra plaća tamo i malo posla. Ako hoće, neka odmah pođe s njom. Vlak odlazi u sedam sati.

Katuša kuša da razmišlja.

— Nemoj puno da se predomišljaš. Nije, ne kao u Zagrebu. Ima krava za muzenje i bašča i — no eto, malo gospodarstvo kao na selu. Biće ti obično.

— Krava muzara, bašča, gospodarstvo? Ah da, to bi doduše bilo doista predobro. Ali dijete?

Naravski — s djetetom se ne bi moglo tamo. Pa, — kako bi bilo, da ga negdje tu ostavi? Ne pozna nikoga? No, neka ga ostavi tu negdje, makar na ulici i zajedno s konjićkom. Neće propasti. O sigurno da neće. Naći će se zasigurno dobra duša, bogati ljudi, pa će ga uzeti. Ovakova djeca, koja se izlože uvijek nađu sreću svoju, jer, vele ljudi, i donose sreću. To su

Božja djeca. Ona pozna gospodina, koji je isto bio nahoče i sad je bogat i ugledan. Šta tu treba puno da razmišlja? Biće mu bolje nego kod nje. Imaće svoju lijepu bijelu posteljicu, svaki dan kupanje i čistu košuljicu, lijepe haljinice, jesti koliko hoće i može i još milovanja. Vidjela je ona takovo dijete u jedne gospođe. Samo što ga nijesu pojeli od ljubavi. No pa da, ako joj je teško, može se ona i vratiti u Zagreb, kad bude imala toliko novaca i može ga lako naći. Treba samo pitati na policiji. No dakle, neka ne razmišlja dugo. Biće to sreća i za nju i za dijete. Zar ga ona ikada može tako dobro držati i hraniti kao što ovako mogu bogati ljudi? Ako hoće, u sedam sati na kolodvoru.

Na to djevojka odjuri. Katuša osta s glavom, u kojoj se komešalo kao u mlinu. Ostaviti dijete? Pogleda oko sebe. Između sve rjeđe svjetine žure se mlade majke i dadilje, turaju pred sobom kolica, u kolicima, lijepim i finim, leže čeda rumena među bijelim čipkama, pod svilenim zavjesama, zdrava, debela, hranjena i od svakoga zla pomno branjena.

Onda pogleda u svoje čedo. Što je tužna njena Božja ovčica, ranče njeno ubogo, mršavo, blijedo. Viri mu glad iz krotkih očica. Haljinica jedva se još drži na njemu, iskrpljena, poderana, jedna malena hrpica bijede na sjedalcetu droncavih kolica.

Katuša stoji i misli, misli. Ah samo jedamput kad bi znala svoje dijete u onakovu dobru kao ova dječica gospodska u lijepim bijelim kolicima. Dobri ljudi, dobra hrana, šećer, mlijeka i slatka, koliko poželi, haljina lijepih, topla i čista posteljica — sve to zar moglo bi se naći i njenome djetetu, ...

Pa onda zar to ne bi bilo samo za malo, da bi ostala bez njega? Čim se nađu novci, lako će ga opet naći, raspitati kod policije . . . . Uh, policija, to ne. Ali može se i inače zar saznati, ko ga je primio. Kažu, da stražari sve pronađu. Izgubi neko nešto, ukrade se nekome štogod, odmah policiji i ona nađe.

Šta da još razmišlja? Djeca nađena uvijek su dobre sreće. I zar ona, mati njegova, da bude na putu toj sreći djetetovoj? Bijeli krevetak, topla sobica, slatka hrana, dobri ljudi . . . .

Da, da, odmah da se odluči: Sunce zalazi. Još malo, biće noć, a treba još i na kolodvor.

Katuša pograbi uzdice i potjera Golupče niz jednu pobočnu uličicu. Tu je mirnije, ne prolazi toliko svijeta. Ovdje joj se činilo zgodnije, da ostavi svoje dijete. Ima tu blizu mala kapelica. Ostaće pod zaštitom božjeg domka.

U ime Božje dakle. Izvadi iz njedara posljednji komadić crna kruha, našla se i jedna suha jabuka — sve što je još imala. Poda djetetu u ruku jabuku, kruh metne mu u krioce a oko druge ruke ovije mu uzdice pa rekne muklo, prigušeno:

— Tu sad čekaj na maju, maja će samo malo otići, kupiće šećera i žemičke i mnogo, mnogo dobra. Samo budi miran, pazi na Goluba, on je tvoj konjček. I ne boj se ....

Mali pogleda nepomično i nepronicavo u mater, šuteći stisne šačicu oko konopca i jače se zguri, jer je zaduvao proljetni večernji vjetrić i jer treba još da čeka.

Katuša se uputi natrag glavnoj ulici. Najprije se zaletjela i pojurila, onda polaganije, ko ne žuri joj se. Onda joj dođe da se okrene, ali se silom suspregne, jer da se okrenula, nikad ne bi više mogla da se otkine. A treba, treba, mora ići djetetu za volju, za njegovu sreću, da mu bude dobro. Treba ići, otići, daleko, gdje je neće poznati, služiti novce, mnogo novaca, raditi i onda opet naći će svoju malu Božju ovčicu ....

U ime oca i sina i duha svetoga. Oče naš .....

Stade se moliti, skrušeno, molitva se iz nje točila, kao što se točile suze u njoj, neprolivene ali vruće, bolne, prebolne suze matere za djetetom svojim ....

Tekla je gradom, kao da je goni potjera, noge su joj bile kao olovom zalivene, a srce se stiskalo u mukloj teškoj boli.

Najposlije eto je na kolodvoru. Kad al vlak je već otišao. Ide jedan oko ponoći. Dugo je to čekati. A i novaca nema dosta. Uopće zar su novci ona kruna i po, što je teške muke skucala prije nego što se dala na teški put jutros? Što će da čeka? Može se i pješice. Sjutra zorom mogla bi već biti tamo

i ne stoji ništa. Zna ona i put. Samo treba preći Savski most, onda ravno cestom.

Samo ne bojati se. Glavno je, njenome će djetetu biti dobro, dobro.

Jurila je ulicama. Nije više ništa mislila. Samo napred. Da je mislila, ne bi mogla ni koraka dalje da načini. Gotovo trčeći prolazila je rasvijetljenim ulicama grada, srce lupalo, dah prelazio u hroptanje.

Najposlije eto je i na mostu, onkraj mosta na mračnoj pustoj cesti. Sad silom pođe polaganije, nesamo zato, što nije mogla, jer je izdavaše sile, nego i zato, jer ju je minuo strah, da je kogod ne bi ustavio i vratio. A ona zar ne smije da se vrati; treba njenome djetetu bijeli topli krevetak, treba čiste i lijepe haljine, treba slatka mlijeka i šećera i-i-i .....

I ponovno počne da juri, jer eto, opet ju je nešto pograbilo i vuklo natrag. Nije znala da je umorna, strašno umorna i od tumaranja po gradu i od gladi a najviše od tuge i čemera svog, što joj je bremenio srce. Gotovo bez svijesti klancala se po neravnom putu, padala preko jama i gomilica, dizala se i opet padala, dok odjednom ne osta na mokroj zemlji, jer nije mogla više da ustane.

Šta će sada? Oko nje mrak, mrak i u njoj, pustoš čitav svijet. Dođe joj, da se gdjegod zakloni kao zvijerka progonjena, jer ju je svašta počelo da stravi, i studen i mrak i ona tišina naokolo i drugo, što stravi slabo srce ljudsko.

Stane puzati po zemiji na kraj ceste, tamo s druge strane vidi se nešto gusto i crno. Biće šuma, drveće, grmlje. Ondje da se zakloni. Dalje se noćas više ne može. Toliko je još osjetila. Nekako dopuzne kroz šiblje i grmlje u šumicu. Tu je nešto bolje. Čučne niz deblo. Bilo je tu i suho i nekako zaklonjeno. Zguri se sva u klupko i prepusti se bez volje i otpora svome udesu. Taj je udes u taj čas bio blag, poslao joj je san, najbolju utjehu.

Koliko je spavala, ne zna, kad al isred najboljeg mira i ona ču izdaleka, ču jasno i glasno, gdje zove sitan pisak dječji:

— Majo, majo moja, gdje si tako dugo?

I žena se prene. Još iza polusna odazove se:

— Evo me, Božja ovčice, što ćeš dušice materina?

Što je to? Gdje je ona, gdje je njeno dijete? Kakva je to strahota oko nje? Mrak, studen, voda, glib, nekaki strašni glasovi oko nje. Ha, žabe, zmije,... Bože, Bože. A gdje je njeno dijete, njena mala Božja ovčica, njen Matek, sinak jedini?

Bože, što je to ona učinila? Ostavila svoje dijete u tuđini, samo, bez nje? Kako je samo mogla? Može li to biti, da će mati ostaviti čedo svoje jedino? Na tuđoj brizi ostaviti, nasred ceste u tuđem svijetu? Da mu zar bude bolje, ljepše, gospodski? A gdje je djetetu bolje osim na krilu materinu? Zar ju je Bog sasvim odbacio, pa je izgubila pamet i mogla da učini takovu strahotu? Ostaviti malo svoje čedo na cesti! A zar će tuđi ljudi da miluju Božju ovčicu, kako ona što ga miluje? Neka su im ruke fine, postelje meke, slatki zalogaji: nikad to nijesu ruke materine, pa i žuljave bile, nikada krilo materino, makar i dronjci bili. Sve je u majke dobro, predobro, drago i milo. Niko dijete neće poljubiti tako slatko kao usta majčina, niko grliti i milovati što prsti materini.

Ženu spopadne strašna bol. Što je učinila, da od Boga nađe! Odbjegla svoje jedino dijete. Rasplače se kao ljuta godina. Suze cure i kvase tralje njene, padaju kao rosa nebeska.

I kad je prvi pljusak prošao, u ženi se počelo da vedri. Odmah je znala, šta će. Ovdje će još malo presjedjeti, dok svane i neće ići dalje ni u Sisak, ni u Karlovac, nikamo dalje; vratiće se u grad, uzeće svoje dijete i kolica i konjićka i onda — šta Bog da! Dalje nije razmišljala. Samo svoje dijete hoće da ima.

Pošto je uhvatila čvrstu odluku, prepustila se još malo odmoru, što joj je trebalo izmoreno tijelo i izmučena duša i malo po malo zaspi iznova usprkos studeni i vlagi, blatu i kreketanju žaba. Sav strah ju je minuo i tihi pokoj uljeze u njezinu dušu.

II.

Na nevisoku usponu spram zelene gorice stoji ukraj ceste mlad kaluđer. U ruci drži molitvenik crvena reza, glava malo nakrivo, rekao bih, čita svete riječi. I doista, čita, ali ne čita riječi iz štampane knjige, već on čita iz najljepše knjige, što je ima, otkad je svijeta i vijeka. Tu je knjigu ispisao, iskitio sam otac i stvoritelj svemira, svega, što jest i bitiše.

Tu knjigu čita kaluđerče, čita pobožno, skrušeno, s dušom punom zanosa i zahvalnosti. Što je divna knjiga života u ovom proljetnom krasu, kako se razastrla pred začuđenim očima mladoga samostanca. Sjajna mlada zelen prekrilila brda i doline, livade i vrtove; voćke se osule cvijetom bijelim i rumenim kao mlade na piru; grmlje izvalilo svoje prvo lišće radoznalo i veselo, što je nanovo oživjelo, a zrak diše mirisom dragim i blagim kao duša djevojačka. Ali knjiga ne govori samo očima, ona blaži i ushićuje i uši, da ti se duša još jače uznosi. Po granama, među zaštitnim zelenilom raspjevale se ptičice i podigle svirku proljetnu, kako je niko ne može skladnije da stvori: Izvija se pjesma za pjesmom, i ma da ih je svakovrsnih, sve se zajedno slažu u jednu jedinstvenu, umiljatu, divnu i slatku. Tu se čuje cvrkut češljugarke, kratak, sjeckav, tu zivka zeba, tu usitni sjenica, ciči i siči, svira kos i previja kao frula, nekad zazviždi oštro i odlučno ko da zapovijeda ili kara, nekad se i zasmije, zaječi, reko bi, ruga se kome ili se srdi. Kad al u bujnu tu muziku odjednoć uleti glas, glasak, složi u sebi sve pjesme oko sebe, što se razglasale, on ih saglasava i dodavši svoje iz srdašca radosti i miline, zasvira čas duboko, časom se digne pa začurliče, ćurliče, sve zrak naokolo trepti od sile i miline, čisto suzdržava dah pa i on sluša, kao što stalo sve naokolo da sluša. A slušaju i ostale pjevačice; jedna je po jedna ušutjela i ne samo zato, što se spustio prvi noćni mračak, nego i njih osvoji slatka, bujna pjesma sitnoga slavujka. Neka su one i odjećicom ljepše i uglednije, a njega otac stvoritelj obukao samo u skromnu, suru haljinicu, šutnjom svojom priznaju mu bez zavisti, da je on prvi među njima, i da nikoja

među svima pticama nebeskim ne umije ovako divno da slavi veličanstvo Božje kao on.

I što se više spuštaju mraci na zemljicu, pjesma postaje jača, ljepša, bujnija i silnija. Sve misliš, raznijeće ptičicu množina i sila glasa, puknuće to malo srdašce od vreline osjećaja i milja, što se sipalo iz sitnoga grlca na sve strane kao sunce, što sipa sjajne i tople zrake po svemu stvorenju.

Mladi redovnik stoji, stoji, još uvijek drži otvorenu knjižicu pred sobom u ruci. Ali davno on više ne čita slovo crno na bijeloj hartiji, nego čita iz knjige Božje, čita božanska slova, što ih ispisa sama ruka svevišnjega čudesima svojim prastarim a vazda novim, vazda sve ljepšim, kako ih u času tumačila mala ptica, velika umjetnica, Božja najljupkija glasnica, da proglasi slavu njegovu, da uči ljudski rod svemu lijepome i dobrome, da mu donese zadovoljstvo i sreću.

I pomisli kaluđerče, ta to je ta rajska ptica zar, što ju je slušao drevni onaj brat, slušao dvije stotine godina, da se nije umorio slušajući a činilo mu se da je prošlo samo pola dana, kad se vratio u svoj samostan, gdje su bili sasma drugi ljudi, pa ga više nijesu poznali. I nije nimalo čudo, da se to moglo dogoditi nekad, zar i njega nije zanijela divna pjesma, pred kojom mora da zaćuti svaka druga?

I fra Anđeo sav se topio od miline, hoće da ga nestane svega u neiskazanoj ljepoti i čistoj dragosti. Nije primijetio, kako se sve više oko njega kupila pomrčina. Stoji i sluša, a sada ju je još i namotrio, svoju slatku pjevačicu, ta stoji sasvim blizu na grani, može još da je vidi, ne boji se čovjeka u halji mrkoj, kao što je i njezina, pa se čini da pjeva naročito njemu, i slaže sve krasnije i strasnije pjesme.

Ah, šta je sada bio blizu srcu svoga Stvoritelja svojim srcem mladim, a punim miline i zahvalnosti. Bio je blizu i njegovu najljupkijemu stvorenju, blizu svemu, što je disalo, živjelo, bitisalo. Pun ljubavi sveopsežne prošapće blaženo, skrušeno:

— O ptičice draga, sestrice moja mila!

I obliju ga suze iz prepuna srca, suze slatke i lake.

Kad al u tu svetu svirku Božjega stvorenja uljeze inenada nov glas, ozbiljan, sjajan, pun opomene i svečanosti. Zazvonilo je na pozdrav Gospi, našoj majci blaženoj, progovorilo iz svih crkvi jezikom zvona čovjeku, neka svrši posao današnji, neka podigne misao k nebu, neka se spremi na zasluženi počinak i odmor.

Mladi se redovnik trgne kao iza divne sanje. Kao da se vratio iz čarobne zemlje, daleke i prekrasne, trgne se i prekrsti se, skide kapicu s glave i stane se Bogu moliti. Uputi se niza cestu spram grada.

Što će samo kazati starješina? Gdje se to skiće najuzorniji od mlade braće u doba, kad se više ne smije prebivati izvan zidina samostanskih?

Pobrza koračaje, ali koliko je god i osjetio, da je kriv, glas Božji, što ga je slušao u divnoj pjesmi rajske ptičice, nije mu dao srcu, da ga svlada strah od prikora i kazne. Trpjeće je rado i spremno i slaviće Boga.

Stigne blizu brbljava i bučna grada i prođe mjestom, gdje su još uvijek stajala lomna ugljenarska kolica s mršavim konjićkom. Skupilo se oko Golupčeta djece i nekoliko žena s pletivom u ruci, ko izišle su, da se još pred počinkom malo sprovedu na blagom zračku proljetne večeri.

Ozdravivši na prijazne pozdrave htio je mladi kaluđer već da izide na glavnu ulicu, kad al skrene mu neka jača sila glavu k onoj strani i on pogleda pozornije u kolica. Tu je na sjedalcetu sjedilo dijete u crvenoj haljinici, u jednoj ruci drži jabuku, u drugoj uzdice. Glavu malo nakrivilo i spustilo k prsima i čeka, čeka, kako je čekalo i još će čekati, strpljivo i bez otpora, dok ga ne pokrene jača sila. Tu jaču silu s mjesta poznade fra Anđeo.

Pristupi i zapita pun sućuti:

— Što je s tim djetetom?

— Eto, stoji tu već čitavo popodne, odgovaraju žene, niko nije vidio, ko ga je dovezao. Kaže, da čeka maju, i da će brzo doći, otišla samo da kupi žemičke i šećera.

— Kako ti je ime? pita fra Anđeo blago i milo, kako pitaju krotki ljudi krotko djetešce.

— Božja ovčica, polako i tiho odgovori dijete krotko gledajući u duhovnika i prvi put mu u očima zasine tračak života i pouzdanja nijeme i neizrečene želje:

— Ah da mi je spavati! Majčice, gdje si?

Žene se smijale, smijala se djeca naokolo:

— A baš prava božja ovčica, crvena sa crnim piknjama!

— Božja se ovčica zoveš? O dijete milo, odavna li otišla maja, tebe ovdje sama ostavila? I ti bi htjelo, siroče malo, ti bi trebalo sada da spavaš.

U taj čas djetetu ispanu iz ruke uzdice i samo što nije spuzlo sa sjedalceta.

Mladi brat franjevac brzo ispruži obje ruke spram djeteta, ono se odmah odazove, naže se i spusti u naručje dobra mladića. Nikome se ne bi dalo, njemu se predade bez straha. I čim se osjeti na dobru mjestu, u sigurnom zaklonu jednog čistog srca, smjesta klone glavicom na fratrovo rame, ovije ručice oko njegova vrata čvrsto i povjerljivo, da ga niko odavle ne bi mogao da otrgne ni silom i odmah tvrdo zaspi.

— I niko se nije našao, da primi siroče? pita redovnik prikorno, pošto mu žene ispričahu sumnju, šta rekoh, svoje tvrdo uvjerenje, da je dijete ovdje izloženo na milost i nemilost dobrih ljudi.

— Eh, velečasni, u današnji dan hraniti tuđe, nema puno takovih ljudi, koji bi to učinili drage volje. A ovo je nekakova nevoljnica ostavila svoje siroče, pa ako ga ko uzme samo i za jednu noć, lako mu ostane na vratu. Pa šta onda?

Na te riječi fra Anđeo jače stisne dijete uza se i drugom rukom oko nožica zakriljujući zalutali mali životak osjeti neiskazano neko i nepoznato još čuvstvo sreće i milja.

— Dobro, ja ću ga ponijeti u samostan, odlučno rekne. Ne može ovako slabašno djetešce noću da ostane pod vedrim nebom. Treba mu hljebac i krevetak. Ako bi se slučajem vra-

tila mati mu i ovuda pitala za nj, molim vas, recite joj, gdje će ga naći.

— A baš će se vratiti! Znaju se takove žene, smijale se dobre bake, a djeca povikaše lakomo, željno:

— A kolica, a konjićak?

Kolica i konjičak sami odgovoriše. Golupče videći crvenu haljinicu, gdje se od njega udaljuje, uputi se sam od sebe za svojim malim gospodarom povukavši sa sobom kolica, da su časom prestrašeno odskočila. Onda nevoljno zadroncavši uz cestu pospano se amo tamo klancala i škripucala tužno, kao da hoće da kažu, kako su i ona strpljivo stajala čitavo popodne i čekajući kao i drugo dvoje od njegove svojte na gospodaricu zdravo se izmorila i željna već mira i zaklona.

Pođoše tako, sve četvero — fra Anđeo sa Božjom ovčicom po pločniku, uporedo s njim po cesti Golupče s kolicima, za njima i oko njih četa dječurlije, hoće da vide, kako će se to sve da iskrca u samostan.

Tako stignu sretno pred samostanska vrata. Kad je brat vratar ugledao kasnoga došljaka, već hoće da ga dočeka s prikorom poradi zakašnjenja, kad al osta zgranut videći dijete u naramku mladoga redovnika brata.

— Bože mi oprosti i sveta majka! prekrsti se, jer mu se u slabu svijetlu luči sa stropa učini, kao da je došao sam sveti Anto sa djetetom Isusom u naramku.

— Što si to opet donio, gdje našao?

Nije ništa neobično, doduše. Fra Anđeo dovodio bi zimi počesto kakvo zalutalo siroče, što bi ga pobrao na svojim putovima, uostalom po putovima Božjim, da ga gladna nahrani, golo zaodjene, ozeblo ugrije.

— Odmah će se znati, odgovori veselo mladi brat, veselo ali tihim glasom, da se dijete ne probudi. Najprije treba ići glavaru.

Zamalo sav se samostan strčao oko došljaka.

Fra Anđeo sveđer pomno držeći dijete, i ne čekajući, da ga starješina pita, prigne pokorno glavu sa vijencem plave kose

oko bijela tjemena, progovori malo uzbuđeno, ali skromno i skrušeno.

— Časni oče, kriv sam i zaslužio tvoj ukor i kaznu, koju ćeš mi namijeniti. Ali dopusti, da ti kažem, kako je bilo. — Bio sam u gaju, kako mi je dopustila tvoja dobrota, molio se Bogu iz knjižice i slušao ptice nebeske, kako divno pjevaju slavu Božju. I tako je iznenada sunce zašlo, da me je Zdrava Marija zatekla pod vedrim nebom. Na povratku kući nađoh ovo siroče, Božju ovčicu .....

— Taman božja ovčica, mrdne jedan od braće, golem Bošnjak. Sedam crnih tačaka na crvenim kriocima.

— Božju ovčicu, kako je samo reklo, da se zove.

I sada mladić ispriča sve, kako je bilo, pa najposlije završi skrušenom i vrelom molbom ne samo u riječima nego još više u očima, nevinim i čisto djetinjim očima, kojima je još svaki put u dobroj stvari razoružao strogoga starješinu.

— Časni oče, da ga ovdje ostavimo. Mati mu se može i povratiti, ali i ne vratiti više, a napolju će propasti.

Glavar trese glavom, ne zna, šta bi; da privoli, da odrekne? Zar se ne zna, šta je red i propis? Ali šta će da kaže? Ta i ovo je još napolak dijete, slab tjelesno, tanak i gotovo proziran, sušta duhovnost.

— No baš za jednu noć, moglo bi se podnijeti, neće samostan propasti, zagrominjao Bošnjak pod brkom dobrodušno.

Drugi se smješkaju i starješina mane ruhom, neka rade, kako znaju. Tamo u onu sobicu kraj kuhinje. Nije prviput, da se tamo sklonilo malo zalutalče, siroče. Za sjutra valja se pobrinuti za daljnje.

Fra Anđelu zasvjetluca lice. Brzo se prigne i poljubi ruku ocu gvardijanu govoreći tiho, djetinjski pokorno:

— Hvala, oče i sve ostalo na moju grješnu glavu.

— Ne fali! opet će fratar iz Bosne.

Zna se i ta glava i njena grješnost. Ta ne zove se utaman Anđelom, svi ga znaju da je u njega nešto anđeosko, zato ga svi miluju i štede kao dijete. Mlad je kao kaplja i dobar kao

dobar dan u godini. Valja mu kadgod učiniti i veselje. A eto, njegovo je najveće veselje, kad može da se provodi s dječicom, najradije s djecom siročadi i beskućnom.

III.

Još nije ni osvanula sinja zora, kad se Katuša probudila iz teška, mukla sna. I ako nije vikla na gospodske dušeke, u vodi i blatu još nije ležala nikada. Sva okupana rosom i kišom tresla se u groznici, ruke i noge bile ukočene i jedva se mogla da uspravi i da stane. Ali ona je odmah znala, šta je i kako je. To je ona odbjegla svoje čedo, a sada će da mu se vrati. Najprije se prekrsti i pomoli Bogu pa se uputi natrag u grad. Bilo joj je mnogo lakše na srcu nego sinoć, kad je legla s teškim bremenom na duši. Makar je bila gladna, jer od jučer u jutro nije okusila zalogaja, ipak je hodala lako, kao da su joj narasla krila. Žurila se, žurila, još je naokolo suton i sve pusto i tiho, ni žive duše na cesti. Samo se čudila, kako je put bio dug, kao da je preko noći dvaputa narastao. Nije mogla dočekati da se dohvati grada, da nađe svoje malo Božje janješce. Sve življe joj se stvarao pred očima, kako ju je gledao svojim krotkim očicama, kad je od njega odlazila, i govorio joj tiho:

— Nemoj dugo ostati, majo draga.

Kako je samo mogla da ga ostavi nakon toga pogleda i tih riječi! Čak ni poljubila ga nije, ni oprostila se s njim. Jadna, grješna mati, što učini, što učini!

I nanovo poteče, htjela bi da leti, da što prije stigne svome zlatu.

Što je cesta dugačka a grad daleko! Sretala je već i ljude, kola, blago. Pitaju je, kamo se uputila, otkuda je. Ona šuti, ne odgovara. A ljudi misle: Sirotica eto, ne zna, kamo će, kuda li će.

Ali ona je znala i svemu se nađe kraj. I pošto Katuša prokrstari veliki grad, stigne najposlije do svoje mete.

Jest, tu je sinoć ostavila kolica. Ali ni kolicima, ni Golubu ni Božjoj ovčici ni traga ni glasa. Stoji časom, onda obiđe

okolicu bližu i dalju, ali ništa ne nađe. Ljudi prolaze, žure se poslom, ne pitaju žene, što se tu plaho šuljala, a ni ona ne smije da pita. Zar je i ovako svi ne gledaju nekako sumnjivo kao kakovu zločinku? Tamo stoji i stražar, što mu se samo bliješti zvijezda na šljemu! I on je gleda, sad će da pristupi, da je ispituje. Njoj su suze već blizu da probiju, a još uvijek ne smije da pita.

Najposlije nađe se neko pa je zapita, da nije štogod izgubila, kad ovako traži.

— Izgubila svoju Božju ovčicu, odjednoć provali žena u plač pa se sroza na zemlju kao hrpa nevolje i tuge i plakaše, plakaše.

Odmah se skupe radoznali, pitaju, svjetuju, da nije bolesna, gladna?

Ne, nije bolesna, izgubila je ovčicu.

— Kakovu ovčicu?

— No, Božju ovčicu, dijete svoje.

Dijete na kolicima, u crvenoj haljinici sa crnim piknjama? Aha, ono je Božja ovčica, tako se zvalo. Da, da, no, no, ne treba da plače. Na dobru je mjesto, odnio dijete mladi fratar u samostan.

— Živo je, u samostanu? vikne žena i skoči kao preporođena. A gdje je to, kuda se to ide?

Svi su spremni, da ženu odvedu, da joj pokažu put. A tu je i gospodin narednik, stražar sa sjajnom zvijezdom. Ali ona se njega više ne boji, ni njega ni njegove svijezde. Sad će ona da vidi zvoje čedo malo, Janješče Božje, Božju ovčicu. I onda će biti sve dobro.

I nađe ga i samo što nije s uma sišla. Pala je pred njim plačući na koljena, ljubila ga po čitavom malom tijelu, opipavala ga, je li čitavo, živo i zdravo i tepala mu slatke riječi, kako ih još nikada nije čulo od majčice svoje. Stoje svi okolo nje i osjećaju čudne neke žmarce miline i saosjećaja pod oštrom redovničkom haljom.

Kad al odjednom žena se kao gromom ošinuta izvrne na zemlju i izgubi svijest.

— Od gladi je, rekne fra kuhar i ulije joj u usta žlicom vruće jutarnje juhe prežgane.

Ali bilo je još nešta. Mnogo je bilo. Pala je u tešku bolest, od koje više ne ustade. Vratila Bogu dušu smireno, jer joj je oprostio njen grijeh i jer je dobila tvrdo obećanje, da će njenome djetetu biti dobro. Bog se brine sirotama i dok je ljubavi na zemlji, kao u fra Anđela, i njezino dijete Božja ovčica neće propasti, nego će poživjeti na slavu Božju i na spas duše materine.

MALI KADIJA

DRAMSKI NACRT U TRI ČINA, PO PRIČI IZ HILJADU I JEDNA NOĆ.

LICA

HARUN AL RAŠID, halif bagdadski.
DŽAFER, veliki vezir.
MASRUR, glavar saraja.
ALIHODŽA, trgovac, hadžija.
SALIHAGA, trgovac.
MUJAGA } trgovci maslinama.
ABDAGA }
KADIJA.
VRATAR.
MUSALEM.
ŽENA SALIHAGINA.
HALID, dječak od 12 god.
IBRO, OSMAN, ALIJA, braća njegova, djeca od 7, 9 i 10 god.
FATA, sestra mu, 13 god.
MATI HALIDOVA.
TELAL.

Ljudi. Trgovci. Prodavači. Dvorjanici. Sluge carske. Straže. Djeca. Žene.

Mjesto: BAGDAD. Vrijeme: halifa HARUN AL RAŠIDA. Prvi čin: Mjesto pred sudnicom u jednoj siromašnoj mahali. Drugi čin: Dvorište u kući HALIDOVE majke. Treći čin: Dvorana u carskoj palači.

ČIN 1.

Maleno mjesto pred sudnicom. Na dnu ulica, što se u perspektivi pruža do horizonta. Kuće siromašne i trošne. Više krovova tu i tamo diže se vitka munara. Na desnoj strani s u d n i c a. *Velika vrata. Lijevo zid sa natkrovljenim vratima. Za zidom dvorište i kuća Halidove majke.*

PRIZOR 1.

Mnogo svijeta. Prodavači: somundžija, halvedžija, buzadžija i t. d. nuđaju svoju robu. Djeca. Svi se natiskuju sudnici.

VRATAR *(Ne da još ulaziti.)*: Jök, ne može se. Nema još kadije. Strpite se još malo. (*Goni djecu, što hoće da se prokradu.*),

TELAL *(Dolazi s bubnjem, stane bubnjati, onda oglašuje.)*: Narode: ko god ima da se na što žali, da mu je učinjeno krivo a nije našao ovdje svoje pravo na sudu, neka napiše molbu i donese danas iza ićindije pred džamiju Almanzorovu, tamo primiće je naš premilostivi gospodar i namjesnik prorokov Harun al Rašid, alejhi selatu veselam.
(Odlazi bubnjajući dalje.)

NAROD *(Ponovi.)*: Alejhi selatu veselam! *(Mir božji s njim!)*

1 i 2. TRGOVAC *(Pozdrave se.)*: Merhaba.

1. TRGOVAC: Taman ovo kao naručeno. Jer sve mi se nešto sluti, danas će neki da izide kriv, jer nije našao pravo svoje.

2. TRGOVAC: Jä šta. Misliš li Alihodžu i Salihagu?

1. TRGOVAC: Jäh! Bruke i kijameta. Parničiti se dva čestita čaršijska čovjeka! Zar Salihaga pa ukrasti povjereno blago? Nema toga!

2. TRGOVAC: A zar Alihodžu manje poštena nađe? Možeš li zamisliti, da će hadžija, istom što se vratio s puta na ćabu, odmah da slāže, krivo da kaže? I ne znamo li i njega, da je bio vazda suho zlato, čovjek od obraza i riječi?

1. TRGOVAC: A nu, sedam ga godina nije bilo tu, ko zna, kuda se sve probijao, a po svijetu može se čovjek svašta da nauči, što prije nije znao.

KADIJA *(Dolazi i ulazi u sudnicu, za njim.)*
MUSALEM *(Dolazi i ulazi u sudnicu, za njim nosi teftere.)*
SVIJET *Pozdravlja kadiju i onda stane se natiskivati na vrata.)*
VRATAR *(Pravi red.)*: Nemojte svi najedamput. Sve lijepo jedan po jedan.
GLASOVI Pa hoćemo, samo ti mene pusti najprije, pa eto ti za mnom jednoga po jednoga.
LJUDI *(Smiju se, šale, prave dosjetke.)*: Kakva ti preša?
DJECA *(Guraju se između odraslih.)*
VRATAR: Nosite se brez traga, dječurlijo! Treba još i vas tu!
HALID: Treba, treba, neka i mi čujemo, kako se sudi Salihagi, kradljivcu žutih dukata.
VRATAR: Hoćeš li da šutiš? Rsuze nijedan! Zar ćeš ti da sudiš, ko je kradljivac, ko nije?
HALID: Eh, ne ja, nego pravda!
VRATAR: A šta ti znaš, gdje je pravda, mangupe.
HALID: Je l ja ne znam? Pravda je u Boga. *(Protisne se unutra.)*
VRATAR: Evala, kad znaš, a ti ulazi. *(Pušta djecu da uđu.)*
DJECA *(Uđu u sudnicu, ali se skoro vrate, samo osta HALID i još troje četvero.)*
DJECA *(Obilaze oko prodavača. Hoće da se dočepaju slastica. Mole. Jedu. A onda se stanu igrati. Galame. Trče.)*
PRODAVAČI *(Razgovaraju.)*
SOMUNDŽIJA *(Kad vidi, da nema više svijeta, odlazi niz ulicu vičući.)*: Somuna, taze, somuna.
BUZADŽIJA: Taze buza, taze buza, tazeee!, *(odlazi, vraća se.)*
KOKIČAR: Kitire, kitireee, taze vruće. Kitireee!
DJECA *(Oko njega, moljakaju.)*:
KOKIČAR *(Baci im šaku zrnja.)*: Evo ti, napasti jedna!
DJECA *(Sklupče se oko voća, otimaju se, guraju, tuku.)*
HALVEDŽIJA: Baš bih volio da čujem, kako će to suditi onoj dvojici.
KOKIČAR: Neće biti lako providjeti, u koga je pravo.
HALVEDŽIJA: Hiljadu dukata! To su, brate, pare.
KOKIČAR: Šta misliš, je l mogao Salihaga da ih ukine?

HALVEDŽIJA: Šta se može da zna? Svaki trgovac lovac. A opet lako je kazati: bili pod maslinama dukati, kad ih niko nije vidio. Zato sam baš i rado znati, kako će se tu izvući kadija.
KOKIČAR: A ti uđi u sudnicu, ja ću ti već pripaziti na robu.
SVIJET *(Još uvijek dolazi i ulazi u sudnicu.)*
KOKIČAR *(Zijeva, pogleduje na djecu, koja se igraju novca, onda se i on pomalo primakne vratima, nadizuje se na prstima, da vidi i čuje.)*
DJECA *(Videći, da se kokičar okrenuo, stanu se dogovarati, prikradu se i vrebaju, kako će da ugrabe halvu, šaku kokica i t. d.)*
KOKIČAR *(Osjeti ih, okrene se i uhvativši ih na krađi stane ga vika.)*: Lopovi nijedni, krasti zar? Čekaj, rsuze, ako te uhvatim, namlatiću te se!
DJECA *(Razbjegnu se, za malen čas, izviruju oko ugla.)*
KOKIČAR *(Grozi im se.)*: Nećete vi meni uteći, dok se samo vrati halvedžija, eto me tamo. Platićete vi meni moju robu.

PRIZOR 2.

Svijet stane izlaziti. Između njih tiskaju se djeca naprvo.

HALID *(Stane pred halvedžijom, gleda u slatku robu kopkajući po džepovima.)*
HALVEDŽIJA: Šta zijaš i muktaetišeš? Nemoj da zakrčuješ put mušterijama s novcima. Ili si željan i ti da kradeš kao oni pangalozi tamo? *(Prijeti im se.)* Samo nek ja vas pograbim ovim mojim šakama.
HALID: Šta su oni radili?
KOKIČAR: Šta? Pitaš još. A šta radi pusta mangupčad, kad naiđe na slatko? Kradu!
HALID: Šta? Ukrali, tebi kokice i tvojih halva? No, čekajte, sad ću ja vama dati: Lupeži, lopovi, haramije.
(Poleti za njima, čuje se vika: pusti, pusti.)
HALID *(Vrati se, za sobom vuče brata Hasana.)*: U kuću, sram te bilo — krasti. *(Turi ga u avliju. Stoji na vratima.)*

(*Međutim svijet se razišao. Prodavači još stoje.*)

DJECA (*Na novo se igraju, istrkuju iz vrata, pa opet u dvorište.*)

HALID (*Sve igrajući poposluhuje, što se razgovaraju Alihodža i 2 trgovca.*)

SALIHAGA (*Izlazi među posljednjima. Digao glavu, ali nekako nesigurna pogleda zvjera oko sebe. Brzo odlazi.*)

ALIHODŽA (*Sa ćupom. DVA TRGOVCA s njim.*)

ALIHODŽA (*Sav slomljen.*): To je dakle ta pravda. Nikada još ja se nijesam parničio ni s kim! Na prijatelju izgubiti nesamo hiljadu dukata i globu, nego ostati i pod prijetnjom vješala, ako za osam dana ne platim! No sve bi to još podnio, ali prav i zdrav izići crna obraza, pod sramotom lašca i varalice, nakon duga poštena života i istom što sam se vratio s puta na ćabu, gdje sam proveo godine u molitvi i postu i očistio se grijeha? Zar se tako može dalje živjeti? I gdje ću ja za osam dana da zaradim pet stotina dukata globe? Ja l prositi, ja l krasti? Ja l sramotno poginuti? Sramota samo i dalje poživjeti.

TRGOVAC 2: Za novac neka te nije briga. Našao bi se. Ali kako ti reče: Tu je obraz po srijedi, a taj više vrijedi nego zlato i život.

TRGOVAC 1.: Ama kako ti je to samo bilo sa Salihagom, ako Boga znaš.

ALIHODŽA: Znam li ja i sam kako? Ostavio u njega ćup s maslinama a pod njima spremio dukate. A sad ih nema. I jer nemam svjedoka, moja je molba odbijena, mojoj se riječi ne vjeruje, ja sam lažac i klevetnik, što u njega tražim svoje. Da u koga ću ako ne u njega? A zar se nijesam i sam zgranuo, da bi on mogao da ukrade? Pa zašto onda ne kazuje, ko je ukrao, ako bez njegova znanja niko ne može u magazu? Zar moja riječ ne vrijedi isto toliko kao i njegova?

TRGOVAC 2.: A kako te je primio, kad si došao tako iznenada s puta? Ja mislim, da se on tebi jedva više i nadao, iza kako je već sedam godina prošlo, što si otišao.

ALIHODŽA: Kako me je dočekao? Doduše, u prvi mah samo što se nije prepao, problijedio, ali može i od iznenađenja, ko, reče, nije mi se više nadao. Ali onda je bio sušta učtivost i srdačnost, pun slatkih riječi i pozdrava.

TRGOVAC 1.: Hm, to ti je tako: Hrđava se savjest obično krije iza slatkih riječi i nasmijana lica.

TRGOVAC 2.: I samo ko je prav, smije da se mrgodi.

TRGOVAC 1.: I ti si zar zbilja spremio zlato u ćup?

ALIHODŽA (*Plane.*): Zar možeš da sumnjaš? Zar sam ja ikada ikome ukinuo samo paru? Nijesam li uvijek bio pošten čovjek? Davao od svoga poštenog ćara sirotinji, kako propisuje kuran? Pa sada da reknem da jesam, kad ne bi bila istina? Eto, sakrio zlato pod masline u ćupu, kao što ja sada gledam vas dvojicu!

TRGOVAC 2.: Tu sada ima samo jedna pomoć! Napisati molbu i predati halifu. On je mudar i pravedan, on kao štitom zaklanja milošću svojom nedužno progonjene. I valja da se požuriš, taman za sat — eto će na ićindija — primaće molbe pred džamijom Almanzorovom. Eto tu iza ugla odmah ima pisar. Znam ja njega. Ajdemo k njemu. A onda pred džamiju hitno, da ne okasniš.

TRGOVAC 1.: Pa dođeš li prekasno, možeš da ga dočekaš iza akšama gdjegod na kakvom uglu. Može da te posluži sreća i car se prošeta večeras po gradu, kako voli nepoznat da obilazi ulicama, kad mu dođe želja, da vidi, kako mu narod živi i što radi u mraku.

TRGOVAC 2.: A nu, bolan, zar ne znaš, da ga onda niko ne smije da oslovi, makar ga i prepoznao?

TRGOVAC 1.: Tu se radi o obrazu i životu čestita čovjeka. I onda valjda neće stajati glave. I najposlije licem o zemlju, pa šta Bog da.

ALIHODŽA: Dobra ti je i hvala ti, prijatelju. Ajdemo. Bio nam Alah na pomoći (*hoće da digne ćup.*)

HALID (*Priskoči.*): Daj, efendijo, da ti ja ponesem ćup.

ALIHODŽA: Pa baš, kad hoćeš, evo. Ali biće ti težak.

HALID: Neće ne. Umijem ja da nosim još teže breme *(Ponese ćup.)*

Odu sva četvorica.

PRIZOR 3.

DJECA *(Igraju se novca. Galame.)*

HALID *(Vrati se zaduhan.)*

HASAN: Gdje si bio, bolan?

HALID: Pomogao Alihodži nositi ćup.

IBRO: Je l ti šta dao?

HALID: Ih, što će mi dati, kad mu je sve propalo u more. I još valja da plati petstotina dukata globe, ako za osam dana ne plati, vješaće ga!

DJECA: A joj! Petstotina dukata. A hiljadu mu ukralo. To su pare. Mogao bi kupiti čitavu varoš. A sad je siromah.

MATI *(Iz kuće.)*: Halide, Hasane, Ibro, djeco, u kuću. Nijeste li gladni? Noć ide.

DJECA: Gladni, ja šta gladni. Daj kruha, nano.

Odlaze u kuću.

PRIZOR 4.

ALIHODŽA *(Vrati se sa smotkom papira u ruci.)*: Jednom nijesam bio dobre sreće. Da vidimo, hoće l sada. Da ne bih istom nagraisao.

TRGOVAC 1 Valja pokušati sve, ako se ide za pravdom. Evo tu da staneš za ugao. Bude li večeras hodao ovom mahalom, sigurno proći će kroz ovu najsiromašniju ulicu. *(Sakriju se.)*

PRIZOR 5.

Harun al Rašid. Vezir Đžafer. Hadum Masrur.
Govore potišim glasom.

HARUN *(Prerušen u odijelo trgovca. Polako došeta, ruku unatrag složenih. Pažljivo se ogledava.)*: Sirotinja tu živi, kuće trošne, prepukle stijene, prokapljivi krovovi — a kako su iznutra? Biće nalik na spoljno lice. Hoću da vidim. Sirotinja nije najgori narod. Prečesto se biser nađe u blatu a pod dronjcima plemenita duša.

ALIHODŽA *(Prilazi, ne suviše blizu, baci se pred Haruna na koljena, pruža smotak.)*: Gospodaru, moli te nesrećnik, najnevoljniji sluga tvoj, pomozi za pravdu Boga jedinoga, Alaha ti, koji te postavi zaštitnikom nevoljnika i progonjenih pravde radi.

HARUN *(Bio najprije ustuknuo, onda stao mirno, mjereći Alihodžu.)*

VEZIR I MASRUR *(navaljuju na Alihodžu, hoće da ga otjeraju.)*

HARUN: Pusti *(prima pismo.)* Ako je molba pravedna, udovoljiće joj se. *(Mahne rukom.)*

ALIHODŽA *(Diže se i klanjajući se odlazi.)*

HARUN *(Čita spram mjesečine, onda turi pismo u džep.)*: Nije li ovo sudnica? Tu se danas vodila rasprava, što je neobično uzbudila svijet. Znate li šta o tome?

VEZIR: Čuo sam gospodaru. Alihodža hadžija neki tužio Salihagu trgovca, da mu je ukrao hiljadu dukata. A jer nije mogao da dokaže, osuđen je na vješala, ako za osam dana ne plati globu od pedeset dukata.

PRIZOR 6.

Iz dvorišta čuju se dječji glasovi. Vrata su otvorena.

GLAS 1.: Hajdemo pred kuću, tamo ćemo se bolje igrati.

GLAS 2.: A šta ćemo se igrati? Već smo sve igre danas potrošili. Ko zna novu kakovu?

HALID: Ja znam.

SVI: Halid zna. De lä, Halide, reci ti. Ti uvijek štogod nova znaš. *(Izlaze na ulicu.)*

HALID: Da se igramo suda.

HASAN: Ih, kakva mi je i to igra.

HALID *(Objašnjava se)*: Igraćemo se Alihodže i Salihage.

DJECA *(Razumiju)*: Ajde dè, da se igramo ukradenih dukata i kadije.

HARUN *(Spazivši djecu, povlači se za ugao i namigne pratnji, da se i oni sklone.)*

JEDAN OD DJECE: A ko će biti Alihodža, a ko kadija, ko ovo, ko ono?

HALID: Mir s vama. Sad ću ja kazati. Ti si Ibro Alihodža, Alija je Salihaga.

GLASOVI DJEČJI: A ko će biti Kadija?

HALID *(Isprsi se)*: Ja ću biti kadija. Eto sješću ovamo na pragu. Osmane, ti si sada musalem, dovedi mi parničare Alihodžu i Salihagu. Stante vas dvojica tamo, malo podalje. Tako.

HARUN *(pun radoznalosti i iznenađenja stoji i sluša. Nijemom igrom objašnjava se svojim pratiocima, neka budu tiho i neka slušaju.)*

OSMAN *(vodi Ibru i Aliju)*: Evo čestiti kadija, doveo sam ti Alihodžu i Salihagu, što se tuže.

HALID: Alihodža, što se tužiš na Salihagu?

IBRO *(Malo u neprilici, češe se ispod fesa)*: Što ću ja kazati?

HALID: Zar nijesi čuo, što je govorio Alihodža.

IBRO: Ih, to, aha, sad znam.

HALID: Indi, govori.

IBRO: Bio ti ja sedam godina na ćabi. Jes', bogami. Ko pravi zdravi hadžija. I bio u Meki i u Jerusalimu i u Egiptu. I svuda po čitavome svijetu. I vozio se po moru i došla oluja, brod se potopio i svi se putnici udavili i moje sve blago. Samo ja osto živ na jednoj daski. Onda sam ja došao kući bez pare novca, i otišao Salihagi — je l to tebi? *(pokazuje na Aliju)* i od njega isko hiljadu dukata. „Otkud meni hiljadu dukata? Ti si meni dao da ti spremim masline, a dukate, jok, ni vidio nijesam". I sad sam ja došao kod tebe, čestiti kadijo, da mu sudiš, neka mi vrati moje pare.

HALID *(Slušao mirno, onda Salihagi)*: Zašto mu ne vratiš novce?

ALIJA: Nemam ja što da tebi vratim. Ti si meni ostavio ćup maslina, i metnuo u magazu i tamo si opet našao. Jesi l' našao ili nijesi? I ja ih nijesam uzeo, eto zakleću se o štogod ti drago.

HALID: Ne ćemo još. Prije hoću da vidim ćup. Alihodža, donesi ga.

IBRO *(Nosi ćup)*: Evo ga, čestiti kadija. U tom ćupu bili su dukati do polovice, a od polovice do vrha masline. Sada su samo masline, a zlatu ni traga.

HALID: Salihaga, poznaš li ti ovaj ćup? Je li to ćup, što ga je u tebe ostavio Alihodža, kad je odlazio na ćabu?

ALIJA: On je, isti, mudri kadija.

HALID: Otvorite, da vidimo. *(pogleda, primiriše, popipa i kuša.)* Lijepo voće. I dobre su još. Ko ljetošnje. Čisto se ne da vjerovati, da bi mogle iza sedam godina još biti tako taze. Dovedite mi sa čaršije dva maslinara, Mujagu i Abdagu. Poteci, Osmane.

OSMAN *(Malo se udalji. Mala pauza. Halid se drži ozbiljno i ostala djeca mirno čekaju, radoznala, kako će će igra dalje razviti.)*

HARUN *(U najvećoj napetosti i čuđenju šapće pokazujući na Halida)*: Jeste li čuli? Nije li to pravo čudo?

OSMAN *(S dvoje djece)*: Evo, dobri kadijo, vodim Abdagu i Mujagu.

HALID: Jeste li vi obadvojica trgovci maslinama?

MASLINARI: Jesmo, čestiti kadijo.

HALID: Recite po duši i pameti, razumijete li se vi u sve, što se tiče masline?

MASLINARI: Razumijemo.

HALID: Onda kažite po istini, kako se dugo mogu da drže masline taze, da ne sagnjiju i da se mogu jesti? Znate li vi to?

MASLINARI: Ih, da ne bi znali. Već u trećoj godini ne valjaju, da se jedu. Popljesnive, trunu i gnjiju.

HALID: Dobro. A sada pogledajte u ovaj ćup i recite, koliko su ove masline u tom ćupu?

MASLINARI *(Zagrabe rukom u ćup, primirišu, kušaju)*: Ove su masline sasvim taze i baš dobre.

HALID: Da se ne varate možda? Alihodža veli, da ih je prije sedam godina spremio u ovaj sud.

MASLINARI: Jok, ne može da bidne. Kakvih sedam godina? To su sasvim taze masline i od ljetošnjega roda. Evo moje glave, ako nijesu.

HALID *(Ljutit spram Salihage, koji hoće nešto da rekne)* : Šuti, lopove. Ti si kriv. Ukrao si dukate Alihodži. Vješajte ga.

DJECA: *(Spopadnu krivca s velikom grajom. Čuje se glas).*

FATA *(Iz kuće)*: Djecooo! Halide, Osmane, Ibro, u kuću. Noć je. Treba leći.

(Djeca ulaze u kuću, vrata se zatvore.)

RPIZOR 7.

HARUN *(Izvan sebe. Stupi nasred pozornice. Pratiocu)*: Dijete jedno, samo dijete, siromašno, u dronjcima, možda i gladno, odraslo u najzabitnijem zakutku, pod trošnim krovom, pa ipak kolika li velika i svijetla u njega duša! Blagosloven narode moj, što se u tvome krilu rađaju takova djeca. Jeste li ikada vidjeli u djeteta toliko pameti, dovitljivosti i srca?

ĐŽAFER: Doista, gospodaru, ja se divim mudrosti i rijetkoj pravednosti toga maloga djeteta.

HARUN: Znate li, da ja sjutra trebam da odlučim baš u toj stvari i da je ono maloprvo bio taj Alihodža, što mi je predao molbu za obnovu parnice?

ĐŽAFER: Čujem, uzvišeni gospodaru.

HARUN: Šta, mislite, bi l' ja znao da nađem drugu osudu od ove, što smo je upravo čuli?

ĐŽAFER: Ako je sve baš tako, kako smo sada čuli od te djece, doista ne bi mogao drugačije da postupaš.

HARUN: Upamti ovu kuću i sjutra dovedite mi ovo dijete. Javi i kadiji, što je vodio ovu parnicu, neka dođe. Još želim, da javiš Alihodži, neka ponese ćup s maslinama i pozovi Salihagu i dvojicu maslinara na ročište.

(Odlaze.)

ZASTOR.

ČIN II.

Dvorište u Halidove majke. U pročelju kuća, trošna i na pô razvaljena. Na otvorenim vratima čuči MATI i valja jufke. FATA pere suđe. Naokolo stoje iznesene stvari. Sofra se suši. Tepsije. Drugo suđe.

PRIZOR 1.

DJECA *(Na dvoru igraju se. Trčkaju. Osman cijepa drva.)*

FATA *(Pjeva).*

(Neko udara zvekirom o vrata ulična.)

MATI: Idi, Fato, gledaj, ko je.

FATA *(Na vratima)*: Ko je?

ĐŽAFER *(Izvana)*: Je li gazda u kući? *(Iza njega vidi se sluga i pratnja.)*

FATA: Nema gazde. Umro babo odavna.

ĐŽAFER: A hanuma, je l' ona u kući.

FATA: Jest, mati je kod kuće.

MATI *(Sluša, uznemireno. Krije se zarom.)*

ĐŽAFER: Treba da govorim s njom. Ja sam vezir cara čestitoga i on me šalje, da ti materi nešto isporučim.

FATA *(Uznemireno viče)*: Evo, neno, hoće vezir carski da s tobom govori. Uđi, sad će mati.

MATI *(Samo što se ne sruši od straha.ดršće)*: Što će to sada da bude?

ĐŽAFER *(Pozdravi učtivo i vrlo obzirno.)*

MATI *(Otpozdravlja.)*

ĐŽAFER: Ima li u tebe djece?

MATI *(Jedva progovara)*: Ima, hvala Alahu, ima sedmero.

ĐŽAFER: Koji vas se sinoć igrao kadije?

DJECA *(veselo)*: Halid, Halid je bio kadija.

ĐŽAFER: Koji je to Halid od vas?

DJECA *(Ogledavaju se)*: Halide? Nema ga. Halide, Halide? *(Razbjegnu se, tražeći i dozivajući ga.)*

MATI *(Zalomi rukama. Plače)*: Kuku meni, što li će iz toga biti?

PRIZOR 2.

HALID *(Dotrči ravno materi. Sav zaduhan. U šaki mu fišek, u drugoj somun. Viče već izdaleka. Sav prašan, bosonog, fes provaljen, kaput iskrpljen, izlizan)*: Nano, nano, eto gle, šta ti nosim.

MATI: Dijete, gdje si to opet bio, ugursuze, po kakvim kutovima?

HALID: Nijesam bio, nano, nego sam jučer pomogao Alihodži nositi ćup i jutros ja njega opet sreo i on mi dao para. Kupio ja za njih ovaj somun i fišek šekerlama, a sve za tebe, samo za tebe. *(Tutne joj oboje čvrstvo u ruke.)* Ti nama vavijek daješ jesti, a sama ne jedeš. I nikome ne smiješ od ovoga da daš, jesi li čula, nano? Nikome. Sve je to samo za tebe. *(Odstupi ko malo zasramljen od vlastitih riječi i sada istom osjeti, da su tu strani ljudi.)* *(Pred vratima se međutim natislo djece i ostaloga svijeta, da gleda, gdje to u dvor siromašne udovice ulaze carski ljudi.)*

MATI *(Veziru, nesigurna glasa)*: Evo, gospodaru, ovo je moj najstariji sin, Halid. Halide, sine, pita za tebe vezir našega halifa, da ga Bog poživi. Da nijesi štogod skrivio? *(tiše, zabrinuto,)*

HALID *(Isto, na pô nesigurno, na pô dječački-drsko)*: Nijesam ništa, dina mi moga!

MATI: Ne kuni, sinko, grijeh je *(meće mu ko ruku na usta)*.

ĐŽAFER: Pa nije on valjda ni zločest.

MATI: Nije, nije, gospodaru. Živ je, živa vatra i vazda bi se samo htio da igra. Ali brine se i on za svoju nanu, otkad nema više babe, on je naš hranitelj i branitelj.

ĐŽAFER: To je lijepo, baš ti valja. Čuo ja i od uče njegova ovdje u vašoj medresi, što uči djecu ove mahale, da mu je on najbolji đak, bistar i uljudan. Ama, kako ti reče, voli igri, a naročito rado se igra sudnice. I čak on sinoć bio kadija, je li?

HALID *(Malo nasmijan)*: Pa jesam, kako znaš?

ĐŽAFER: Slušao sam i vidio sam, a-vidio još neko... Pa eto došao po tebe, da te odvedem našemu premilostivome gospodaru, halifu. Želi, da te vidi po danu.

MATI *(Zaprepasti se, dršće, hvata Halida za ruku, privlači ga k sebi, ko strah ju je, da joj ga ne otmu)*: Gospodaru, zar ćeš mi da odvedeš dijete? Šta bi ja kukavica bez njega, naše obrane, našega hranitelja?

HALID *(Isto hvata se majčinih dimija, gleda s nepouzdanjem u Đžafera.)*

ĐŽAFER: Ne boj se, hanumo, vratiću ti ga živa i zdrava najdulje za sat, dva. Zar ne znam, da je valjan? A onda blago i tebi, znaćeš, zašto ga vodimo, bićeš čestita, dok si živa.

MATI: Jesi li istinu reko? I ništa mu se neće dogoditi, vratićeš mi ga zdrava i živa? Pozlatila ti se i Alah neka blagoslovi našega cara čestitoga. Ali — samo jedan čas, dopusti, da ga prije uredim, obučem mu čistu košulju, umijem lice i ruke. Šta će halif kazati, da ga ugleda ovako prljava i nepočešljana. Samo čas još. Neka se ne sramoti pred licem našeg uzvišenog cara. *(Uzdahne. Sve govoreći ovako, umiva mu obraz i ruke, oblači čistu košulju, obuje opanke, isprаši kaputić i namješta cijelo odijelo govoreći otprilike)*: Fato, ded čistu košulju iznesi, pa obuću, onaj bolji fesić, dodavaj leđen vode, češalj. Ah, sine moj, što te to čeka!

DJECA: *(Pomažu šuteći donositi odijelo i majci dodavati. Svi nekako zgranuti, svečano raspoloženi, malo ustrašeni, malo radoznali i u najvećoj mjeri napeti, što će iz toga da bude.)*

ĐŽAFER: Dobro ga čeka. Nemaj brige; pouzdaj se u dobrotu našega uzvišenoga gospodara i u njegovu mudrost. Sve će biti kako treba.

HALID *(Sve pušta da rade oko njega, samo kad ga mati mije, otima se ko djeca, koju hladna voda nemilice golica.)*

MATI: Pusti, sine, kako ćeš neumiven, nijesi ti škutor ni ciganin. Evo ga, čestiti gospodaru, vodi ga sada. Ama čuvaj mi ga kao oko u glavi. Ako ih imam i sedmero, ama on

mi je najstariji, najprvi. Šta bi ja bez njega i mi svi! Ajme, mene kukavice. *(Drži dijete za ruku, ko ne može da ga pusti.)*

ĐŽAFER *(Uzme ga za ruku)*: Smiri se samo, hanumo, čuvaćemo mi njega već. Ima i u mene djece. *(Uputi se s Halidom niz dvor.)*

HALID *(Naglo se istrgne i prileti majci.)*

MATI *(Stoji na pragu, gleda časom ko skamenjena, onda zaplače.)*

HALID *(Majku oko kukova obuhvatajući)*: Nano, ne plači. Ja ću biti dobar, ne boj se ti za me, vidiš, ni ja se ne bojim. A ONO je samo za te, samo tebi. *(Otkine se pa pritrči Đžaferu, s pouzdanjem na licu pruži mu ruku.)*

ĐŽAFER i HALID *(odlaze.)*

MATI *(Časom stoji nasred dvora i gleda, zaplače i stane se muvati tamo, vamo.*

DJECA *(Odu svi za njima na ulicu.)*

MATI *(Onda se sjeti i vikne kroz plač)*: Ajme, jadna ti sam, zaboravio maramicu da ponese. Fata, brzo, donesi maramicu.

FATA *(Nosi maramicu)*: Kuda ćeš, majko, karuce su već daleko.

MATI *(Pograbi maramicu pa na vrata i ulicu, plačući na glas)*: Sine, sine, Halide, evo ti maramice, kako ćeš bez marame pred halifa! Alaha ti! *(Potrči napolje).*

FATA *(Stoji na vratima i gleda niz ulicu.)*

ZASTOR.

ČIN III.

Dvorana u carskoj palači. Na sredini u pozađu prijestolje na povišem mjestu. Sjedalo je dosta široko.

PRIZOR 1.

HARUN *(Stoji na sredini, oko njega dvorjanici, na vratima lijevo straže, ali bez oružja. Na desno u prednjem planu u kraju manja vrata.)*

HARUN *(Veselo priča pratnji. Kad se zastor digao, svršuje na glas)*: Čućete vi danas jednu priču čarobnu ali živu i istinitu, iz koje svi mi moći ćemo svašta da se naučimo dobra.

ĐŽAFER *(Vodi Halida, ulaze na mala vratašca s desna.)*

HALID *(Malo zastane i drži se Đžaferove ruke. On se Đžafera više ne boji nimalo)*: Koji je zar naš halif? *(U po glasa)*

ĐŽAFER: Evo, ovaj u crnoj haljini. *(U po glasa.)*

HALID: Ih, pa nije tako ni strašan, kako sam mislio. U našoj mahali djeca pričala, kako je vas u zlatu, sa čalmom visokom pô aršina, a oči mu sijevaju, da će svakoga odmah da sprže. I strog je i ozbiljan, strahota u njega samo i pogledati. A sada, nimalo ne izgleda takav. Doduše vele i to, da je dobar i pravedan. A nu, gle, on se zna i da smije! *(Pogleda u Đžafera.)*

HARUN *(Čitavo vrijeme stajao leđima okrenut spram ove dvojice, naglo se okrene, ugleda Halida, smiješka mu se, prilazi mu, pogladi ga po obrazu)*: A gle, došao si nam. Evo nam našega gosta, maloga kadije. Ded stupi bliže. Ti si ovdje u dobroj kući, među dobrim ljudima. *(Okrene se svojti i priča)*: Valjano je to momče. Prvi đak u školi. Njegov učo ne može da ga se nahvali, kako čita i piše. Sav kuran već je proučio. *(Govoreći ovako časom gleda u pratnju, časom u Halida dobrostivo i blago milujući ga, da ga oslobodi straha i tjeskobe. Šaljivo.)* A znaš li ti, more, da ja tebe poznam?

HALID: Ne znam ja. A otkuda ti mene znaš?

HARUN: Evo sad ću ti kazati. Sinoć je to bilo, taman u tvojoj mahali pred tvojom rođenom kućom. Sjećaš li se?

HALID *(Malo se zamisli)*: Igrali smo se.

HARUN: Da, igrali ste se. Bilo vas je puna ulica djece. Tu sam te vidio.

HALID: Ali ja tebe nijesam vidio.

HARUN: Nijesi mogao, jer sam se bio sakrio. Je li, čudiš se?

HALID: To si ti kao oni duh, što sve vidi, a njega niko ne vidi.

HARUN: Tako nekako. *(Okrene se pratnji)*: Vidio ja jedno dijete, ama kao sam Aladin sjedi na prijestolju i kroji pravdu, kao da čita iz knjige. Pomislim ja, alä mudra djeteta. I vrlo mi se svidjela igra, tako da sam se zaželio, da je još jednom vidim i čujem. I zato sam te zvao. *(Govoreći tako polako se uputi spram prijestolja i okrećući se za Halidom zove ga rukom, neka pođe za njim.)* Hodi sa mnom, dijete.

HALID *(Ide za njim, oklijevajući i pogledajući u Đžafera.)*

ĐŽAFER *(Daje mu rukom znak, neka ide.)*

HALID *(Napokon se postajkujući stao penjati uza stepenice.)*

HARUN *(Stoji pred prijestoljem)*: Šta, zar ne smiješ da se popneš po ovo nešto stepenica? Ta nijesu tako ni visoke. Samo junački.

HALID *(Stoji neodlučno na polovici stepenica.)*

HARUN: Ta dođi, ne treba da se bojiš. Zar ja ne znam, da si ti valjano momče? Šta misliš, da te sada vidi nana? Vesela ti majka, što te je rodila i što te ima. Mati ovako dobra sina ne smije više dulje da trpi ni oskudicu ni siromaštinu.

HALID *(Oživi, ohrabri se, otvoreno se smije caru u lice, odlučnije prevali stube i stane gore)*: Nano moja, mati moja. *(Ovim riječima kao ohrabren stao kraj cara.)*

PRIZOR 2.

MATI *(Zasopljena utisne se na vrata. Plačna i splašena, uzbuđena šulja se uz pratnju i dvorjanike. Znakovima se objašnjava straži, pruža maramicu i pokazuje na Halida. Odmah svi razumiju i smiješeći se uzimaju rupčić, te ga dodavaju od ruke do ruke, dok ne stigne do Đžafera.)*

ĐŽAFER *(Drži rubac, poznao je majku i nasmije joj se.)*

HARUN *(Spazi i uzme maramu, daje ju Halidu)*: Eto, šalje ti nana, neka se ne bojiš.

MATI *(Povukla se vratima, ali ne odlazi, nego čitavo vrijeme ostaje na vratima, čuvajući očima sina.)*

HALID *(Uzme rubac, usekne se i turi maramu u džep. Digne oči i pogleda u majku, ohrabri se, nasmije se.)*

HARUN: Tako. I taj bi posao bio svršen. *(Sjedne.)* No, je li, sada se više ništa ne bojiš? Ali ti moraš da sjedneš kraj mene. Evo ovamo, još bliže. Tako. A sada slušaj, šta ću ja sada od tebe. Sinoć si ti bio kadija na vašem igralištu. Sada ću ja tebi pokazati pravoga kadiju i pravoga Alihodžu.

HALID *(Veselo)*: O, ja njega znam.

HARUN: Pa dobro. Dovedite parničare i kadiju.

STRAŽE *(Vode kadiju, Alihodžu i Salihagu. Alihodža nosi ćup.)*

ĐŽAFER *(Daje Harunu pismo.)*

HARUN *(Drži u ruci smotak, pismo Alihodžino, što mu ga dodade.)*

HARUN: Sad ćeš ti nama da ponoviš ovdje sinoćnu igru. *(Razvija pismo.)* U ovome pismu stoji, da je Alihodžina tužba odbijena, Salihaga da je riješen optužbe, a tužilac osuđen da plati parničke troškove i globu, odnosno da bude vješan, ako ne mogne platiti. Sad Alihodža moli, da se ponovi parnički postupak, to jest, da se još jednom sudi. I eto riješio sam se, da molbi udovoljimo. Ovo je novi kadija *(pokazuje na Halida.) (Pokazuje na parničare, spram Halida)*, a ovo su jedno tužilac, a drugi tuženi. Indi, počni sada, taman kako si sinoć radio. Jesi li razumio?

HALID *(Kimne glavom, da je razumio. Oklijevajući pokazuje na Alihodžu.)* Da ga pitam? Je l' ja?

HARUN: Znaš ti već.

HALID: Alihodža, ti si kazao, da je Salihaga uzeo dukate. Reci, kako je bilo.

SALIHAGA *(Vrcne se, hoće da govori.)*

HARUN *(Strogo ga pogleda i on opet ustukne, zavuče se u se.)*

ALIHODŽA *(Nakloni se pred carem.)*

HARUN *(Rukom pokazuje na Halida.)*

ALIHODŽA *(Se pokloni i Halidu.)*

HALID *(Smije se i pogleda u cara.)*

HARUN *(Uzvraća mu smiješak.)*

ALIHODŽA *(Tare znoj)*: Hoćul sve da pričam, kao na prvoj raspravi?

HALID: Kaži sve, što znaš.

ALIHODŽA: Alah mi bio na pomoći! Pred sedam godina usnio ja jedne noći sveca bijele brade. Pokara me, što još nijesam izvršio dužnost svoju i hodio na ćabu. Indi odlučim, da ću poći. Prodam svoj dućan, samo ostavim toliko robe i to najbolje, što će mi trebati za puta, a novce — hiljadu dukata, ostaviću tu, da mi se nađu, kad se vratim. Neka imam, da mogu da poživim, koliko mi je još suđeno godinica od pošteno stečene zarade svoje. Metnem pare u ćup, ozgor naspem masline do vrha, poklopim i zavežem. Onda ćup odnesem Salihagi, prijatelju svome, neka mi spremi, dok se ne vratim s puta. On meni primi zaboga, dade mi ključ od magaze, da sklonim lonac, gdje mi drago, ja njemu opet vratim ključ i on mi kaže, da ću naći svoje, kako sam i gdje sam ostavio. Na to pođem na put. Sedam godina hodio po svijetu, poklonio se grobu svečevu, molio, postio, milostinju dijelio, ne bih li se oprostio grijeha i dušu svoju očistio. Onda se uputio još u Egipat, pa Sirijom i Palestinom svuda pošteno živući i trgujući. A kad se navršilo vrijeme i da ću se vratiti kući, sprođem se još jednom uz Nil pa niz Nil, onda se ukrcam na more. Taman već blizu kraja uhvati nas oluja, lađa se razbije, putnici i sva roba i s njom i moje blago propane u moru, a ja s pomoću Alahovom jedva iznio glavu živu spasavši se na daski. Pred jedno desetak dana vratio se kući i odmah odem Salihagi, da uzmem svoj ćup, jer u njemu bilo mi je jedino još blago, da se uza nj odmorim i od puta i od rada i života i još ono godinica da proživim, što mi ih je Alah dosudio. Salihaga nije mi se više ni nadao, jer se zdravo uplašio, kad me je ugledao.

SALIHAGA *(Hoće da govori.)*

HARUN *(Digne ruku)*: Najprije on, a onda čućemo tebe.

ALIHODŽA *(Nastavlja)*: A to je lako i mogao, jer je bilo dosta dugo, što sam bio otišao. Pozdravimo se i zaištem svoj ćup. „Eno ti ga na istom mjestu, gdje si ga i ostavio", rekne on i pođa mi opet ključ. Uđem ja u magazu, nađem lonac i odmah ga razvežem, jer mi se činio puno lakši, nego što je bio, kad sam ga tamo ostavio. Zagrabim rukom u masline sve do dna, ali dukatima ni traga. Istresem masline, ništa nego sušta maslina, ni pare dukata, ni zrna zlata. Oko mene stao se svijet okretati. Ta zar to ne znači siromaštinu, propast? Pod stare dane pasti na prosjački štap? Zar da počnem iz početka teći i raditi? A godine su tu, starost, slabost, nemoć. Ali ne; biće kakova pomutnja. Zar mi nije prijatelj i poznat kao pošten trgovac? Možebiti nekako naišao na dukate, pa spremio na boljem mjestu. I sad će mi on vratiti, odmah, čim samo spomenem.

Vratim se gore Salihagi: „Brate, prijatelju, ja tebi nijesam rekao istinu, kad sam ti donosio ćup. U njemu bilo je pod maslinama hiljadu dukata. No sada ih nema. Eto, gledaj, sama maslina, ni jedan jedini dukat." Kad al Salihaga mene prekosi očima: „Šta ću ti ja? Ne znam ja ni za kakove dukate."

Što sam znao drugo, pošao da tražim pravo na sudu. Ali jadan li sam i nesretan, nesamo izgubio svu svoju imovinu i osuđen na globu od petstotina dukata ili vješala, nego ću ostati crna obraza kao lažac i varalica, a to je gore nego izgubiti glavu i imetak, ako mi ti ne pomogneš, milostivi gospodaru, zaštitniče bijednika i nesrećnika.

HARUN *(Pokazuje na Halida)*: Ne ja, ovo je danas tvoj kadija. Ajde dalje, sinko. *(Spram djeteta.)*

HALID *(Slušao pažljivo)*: Sad neka kaže Salihaga. Zašto mu ne vratiš dukate?

SALIHAGA *(Baci se licem na pod)*: Svijetli care svih pravovjernika, zaštitniče progonjenih i na pravdi pobijeđenih. Tuži me, da sam mu ukrao nekakovih hiljadu dukata, a ja ih ni vidio nijesam. Donio čovjek ćup i rekne: „Evo, brate, ćup maslina, da ih sklonim kod tebe, dok se vratim? Ja

njemu dam ključ od magaze, neka ga sam spremi, naći će ga, kako ga je i ostavio. *(Spram Alihodže.)* Jesam li tako rekao?

ALIHODŽA: Jesi, nema vajde.

SALIHAGA: I jesi li našao ćup, kako i gdje si ga ostavio, jesi ili nijesi?

ALIHODŽA: Jesam.

SALIHAGA: Je li bio povezan, kao što si ga ti svezao?

ALIHODŽA: Ja nijesam gledao, je li baš bio isto onako svezan, ali svezan je bio, ne tajim.

SALIHAGA: I je li bio pun do vrha maslinama?

ALIHODŽA: Bio je.

SALIHAGA: I jesi l' se na me okomio, da su bili dukati pod maslinama, i neka ti ih vratim?

ALIHODŽA: Ne, okomio se nijesam, nego sam te najprije lijepo molio i pitao, da nijesu možda lupeži ili sluge dirali, a da ti i ne znaš? I jesi li mi ti rekao, da to ne može biti, jer su ključi dan i noć u tebe i niko osim tebe nije mogao u magazu. Jesi li tako rekao?

SALIHAGA *(Oklijevajući i očima trepećući.)*: Jä, rekao sam.

ALIHODŽA: E onda, ako nijesu ni lupeži ni sluge mogli da ulaze u magazu i da ugrabe pare, na koga ću onda da sumnjam ako ne na tebe? Ali možda si se šalio. I ja tebe kumio, jesam li ili nijesam? — „Brate, rekoh, priznaj, stari smo prijatelji, treba čuvati obraz i pred svijetom i pred Bogom. Vrati mi moje dukate, pa nikom ništa. Našalio si se, vratićeš, halaliću ti kao bratu". Jesam li ti tako govorio?

SALIHAGA *(Gleda u zemlju, tiho.)*: Jesi.

ALIHODŽA: Ali ti si se na me izderao, da sam bezobrazan na tebe samo i sumnjati. I grozio mi se, da ćeš mi aršinom razbiti glavu, ako odmah ne ostavim tvoju kuću. Jesi li se grozio?

SALIHAGA: Kako neću? Kako da ne uzavri krv, kad čovjeka prava obijedi s krađe? Zar mene ne pozna čitava čaršija, zar ja nemam svoga poštena ćara i zar mi je potreba dirati u tuđe?

(Mala stanka.)

HALID *(Pogledava u Haruna, ovaj njemu namigne, neka nastavi.)* Alihodža, šta si ti onda radio?

ALIHODŽA: Šta sam drugo znao i mogao? Kad nije htio u miru i dobru, a ono neka sazna sav grad za našu sramotu, ja da sam se pouzdao u nevjerna prijatelja, a on prevario moje povjerenje. Pošao da ga tužim. I svi znaju kako je sud riješio: Ostao prav i zdrav na sramoti kao lažac i varalica, a pod stare dane na prosjačkoj palici. I to sve pošto sam se bio poklonio grobu prorokovu i očistio grijeha!

HARUN *(Oštro pogleda u Kadiju.)*

KADIJA *(Hoće nešto da kaže.)*

HARUN *(Pokazuje na Halida.)*: Nastavi.

HALID *(Isto pokazuje na Kadiju.)*: Je l ovoga?

HARUN *(Kimne.)*

HALID: Sad reci ti, je li sve tako bilo?

KADIJA: Jest, sve tako, kako su rekli. Alihodža nije imao svjedoka, da su dukati bili u ćupu, pa sam morao da odriješim Salihagu od tužbe, a Alihodži nametnuo globu, što je nedužna i poštena čovjeka obijedio i obraz mu okaljao.

SALIHAGA *(Koga su ove riječi nanovo okuražile.)*: Mudri Kadijo, hvala ti na pravednoj osudi.

HARUN: Čekaj malo. Ovo je sada tvoj kadija *(Pokazuje na Halida.)* Njega valja saslušati. Nastavi, sinko.

HALID *(Sve bolje razumije i shvaća stvar i situaciju.)*: Je l ja? Hoću sada da zovem Mujagu i Abdagu?

HARUN *(Rukom pokazuje na jednog dvorjanika.)*

HALID: Neka sada dođu dvojica maslinara sa čaršije. *(Alihodži.)* Razveži ovaj ćup.

PRIZOR 3.

MASLINARI *(Dođu, temenaju pred carem, smiješe se Halidu.)*
SLUGE *(Postave ćup na stepenicu pred Halidom.)*
HALID: Jeste li vas dvojica maslinari?
MASLINARI: To je naš zanat, čestiti Kadijo *(gledaju u Halida pa se nehotice nasmijehnu, što su se ko prevarili.)*
HARUN: Neka, neka!
HALID *(Ostao ozbiljan.)*
(U to se na vrata pojavi ŽENA SALIHAGINA i protura se kroz svijet. Uzrujana je. Sluša sva zgranuta.)
HALID: Dobro je. Sad još recite, razumijete li se u masline i sve što se njih tiče? Kaži ti, Mujaga.
MUJAGA: Kako nećemo da se razumijemo, kad u njih trgujemo biće već i preko dvadeset godina, je l tako Abdaga?
ABDAGA: Tako nekako. Jäšta.
HARUN *(Pogleda u Kadiju značajno, pokazuje rukom u Halida i kao da mu hoće da kaže: „Čuješ li ti to? Uči se od ovoga djeteta, kako se sudi i kroji pravda.)*
HALID: Dobro je. Sada recite pravo i po duši i pameti, koliko se dugo mogu da drže masline, da se ne pokvare i da se mogu jesti?
MUJAGA: Ako se dobro spreme, mudri kadijo, da nijesu ni na vlazi ni suviše na suho, masline najdulje ostaće taze dvije godine, nikako dulje. U trećoj počinju da gnjiju i nijesu više za jelo.
HALID: Da se ti možebiti ne varaš? Alihodža veli, da su masline u tom ćupu sedam godina. Mogu l onda još da valjaju?
ABDAGA: Jök, dobri Kadijo, ne mogu nikako više da valjaju.
HALID: Onda pogledajte i recite, koliko mogu da su ove masline u ćupu.
MASLINARI *(Zagrabe u ćup, primirišu, kušaju.)*: Ove su masline sasvim taze, biće da su od ljetošnjega roda.
ŽENA SALIHAGINA *(Sve se bliže primiče, u strahu, uzrujana, ljuta.)*

HARUN *(Skoči iznenada, strašan u licu, ispruži ruku spram Salihage, grozan spomen prikora i osude.)*
HALID *(Prestrašeno pogleda u Haruna, jedva ga prepoznava.)*
HARUN *(viče)*: Na koljena, zlotvore.
SALIHAGA *(Padne na lice.)*: Aman, gospodaru, kriv sam!
MATI *(Nijemom igrom spram Halida, stala sve bliže, ko hoće da zaklinje i cara i sina. Ali ova dvojica je i ne vide.)*
ŽENA SALIHOVA: Nesretniče, ako sam se i bila zaželjela onomad maslina, nijesam li ti rekla, da ne diraš Alihodžine?
HARUN *(Spram Halida.)*: Hazur, momče, šta oklijevaš? Izreci osudu, kao sinoć što si.
HALID *(Sav zaprepašten spuzne na koljena, diže ruke.)*: O halife, **sinoć je to bila igra, ali danas je istina i ja sam samo dijete i ne smijem da želim smrt čovjeku.** *(Zaplače se.)*: Smiluj mi se!
HARUN *(Diže Halida, zagrli ga i poljubi. Tare oči.)*: O ti bezmjerni duše i savjesti naroda u jednome djetetu iz puka! Dobro, ne smiješ da osudiš na smrt, no reci ipak osudu po svome srcu i duši. Ne boj se. Kako ti rekneš, tako će biti.
HALID *(Pogleda na majku, digne se, malo se nasmiješi.)*
HARUN: Govori, sinko, i mati te sluša. Šta ćemo s kradljivcem?
HALID *(Pogleda u Salihagu, pa u njegovu ženu, onda u cara.)*: Pa kad se hanuma zaželjela maslina — . . .
ŽENA SALIHOVA: Milost, ni vidjela ih nijesam, ali što sam ih se samo i zaželjela nesretnica! — Milost, gospodaru!
HALID: . . . Onda Salihaga neka vrati Alihodži i neka ostane živ! *(Veselo gleda u cara.)*: Molim te!
HARUN *(Još jednom poljubi Halida.)*: Što rekoh, ne porekoh. Neka bude, kako si rekao.
SALIHAGA *(Na koljenima, hoće caru da poljubi skute a Halidu ruku.)*
HALID *(Postiđen povuče ruku. Pogleda u cara.)*: Smijem li sada nani?

HARUN: Smiješ, sokole moj. Pozdravi je od mene i reci joj, neka te čuva i održi onako prava i zdrava, kao što si sada, dok ne odrasteš i ja tebe jednoga dana u nje ne zaištem, da mi budeš pomoćnikom u borbi protiv zla i grijeha a za dobrotu i pravdu. Idi s mirom!

HALID *(Otrči materi, zagrle se.)*

ALIHODŽA *(Približi se, padne ničice.)*: Čestiti care, namjesniče prorokov, milostivi gospodaru, hvala tebi i Alahu na pravdi, što si je meni učinio. Ali tvoj te sluga moli još za jednu milost.

HARUN: Govori slobodno.

ALIHODŽA: Čujem, da ovo dijete — neka ga Bog blagoslovi — nema više oca. Dopusti, da mu ja budem od sada ocem i skrbnikom.

HARUN: Prosto ti od mene bilo. Eno pitaj njega i majku mu. *(Halidu.)* Jesi l čuo, što reče Alihodža? Htio bi da mu budeš sinom. Bi l ga ti za poočima?

HALID *(Veselo.)*: Bih vala! Je li majo, da ga uzmemo?

MATI *(Koja se međutim opet pokrila, kimne, da hoće.)*

ALIHODŽA *(Pristupi, prihvati Halida jednom rukom, majku mu drugom i sve troje upute se polako spram izlaza.)*

ZASTOR.

ŠAH KRALJU

PRIPOVIJEST IZ PROPALA SVIJETA

ŠAH KRALJU

I.

Mala je Vuga bila jako neraspoložena. Niko danas neće s njom da razgovara, šta više, svima je na putu. Čitava kuća bila je kao izvrnuta. Ništa nije ostalo na svome mjestu. Ovakova darmara još nije bilo, otkad Vuga pamti. I doduše i ne pamti baš ni suviše dugo: pet, šest godinica. U ostalom ovo, što se tu sada događa, moglo bi da je i vrlo zanimljivo, kao što je i neobično, samo da joj se hoće da odgovara na silna pitanja njezina, zašto to, zašto ono. Jedva je usput saznavala, da se vraća babo, knez Gundolin, gospodar ovoga zamka i svega, što je u njemu i oko njega.

Da je na dvoru još koje dijete osim nje, male Vuge, ni pô muke. Dalo bi se kakogod pročavrljati o ovome neobičnome događaju, kad već stariji nemaju kada od svakojakoga posla. Ali u zamku bila je ona jedina nedoraslica, otkako su sva druga djeca pomrla, odnijela ih bijela žena, Smrtnica u veliko jezero, što se kao more razlivalo oko otoka i dvora na njemu. I uvijek ona još vreba na dnu vode tamo u šašu, i čim se gdjegod rodi malo djetešce, brzo ona prhne tamo, metne prst na djetetove oči i ponese ga u svojemu bijelom plaštu. Ali njoj, maloj Vugi, Smrtnica, žena huda, ne može ništa; nju čuva sama božica Živana. I doduše koliko je god bilo ugodno, što je ostala jedinica na daleko i na široko, jer ju je svak mazio i milovao: toliko je bilo i dosadno, jer s malim je ljudima puno veselije igrati se, nego starije slušati.

Kakav je taj njen babo zapravo? Ne može ga sebi nikako da zamisli. Doduše kušala je ona, i mnogo puta već zamišljavala babu po pričanju maje i dade. Po tom joj je uvijek izišao od svih ljudi, što ih ona poznaje, i najveći i najjači i najljepši. Onako otprilike kao bog Svetovid ili čak i kao Triglav. Jer za onolikog viteza i junaka, kao što je njen babo, nije dosta jedna glava samo, njemu dolikuju najmanje tri.

Potrči majci, da je pita. Maja iz tvrdo okovanih sanduka vadi babove haljine, i onu najnoviju, što je zimus otkala, a mala Vuga za nju otprela punu preslicu vune.

Ali maja nema kada odgovarati. Ona trese ruho, ravna i gladi košulje, namješta pojase, a pomaže joj tetka Ljuta.

— Odlazi, ne smetaj, kažu joj i Vuga se uputi u kuhinjsku kuću, tamo na dnu dvorišta. No i tu neće da za nju znaju. Žene se i djevojke uzvrzle kao pčele u ulištu. Perušaju živad, mijese hljebove, vare medovinu, a Vugu tjeraju:

— Idi otale, ne petljaj se među nas.

Vuga ide dalje. Pođe na dvorište. No tu je istom pravi vašar. Seljaci pod malenim okruglim šeširima ulaze preko spuštenoga mosta i nose na dugačkim motkama obješenu divljač: srne i zeceve, veprove i tetrijebove, drugi gone stado ovaca; treći prte košare masla i sira, u mijehovima mlijeka i sve stovaruju u hambare, gdje već leži žito na hrpe sasuto. I još to nije sve. Tamo na dnu dvora, u kutu momci paraju janjce i prasad, lože velike vatre i vrte na ražnjevima mirisavo pečenje. Ostala se kuća čisti, mete, pere, zemljani se podovi u sobama posipavaju pijeskom i četinama omorike, hoda se po njima kao po ledu, miriše kao da si u jelovoj šumi.

Ali od samoga gledanja ne možeš da saznaš, što si rada znati.

— Majo, kada li će već doći babo?

— Idi, ne zavrzavaj, odgovara mati vežući petlju na rukavu svečane haljine babove, petlju od zlata na haljini od crvene čohe. Ovakovu haljinu zacijelo nema ni sam car njemački, ni knez poljski, makar je i babov brat i silan i bogatiji od svih.

— Ne zavrzavaj, ponovi maja, već uzmi preslicu pa predi. Znaš, da smo rekli, treba pokazati babi puno vreteno pređe. Neka vidi, kako njegova mala djevojčica umije biti marljiva. I onda možeš da se popneš na doksat pa gledaj, dolazi li već babo.

To se Vugi nije trebalo dvaput da kaže. Od čitavoga dvora na doksatu Vugi je bilo najmilije mjesto. I sada je ona

već mogla i sama da se popne gore. Jednom, kada je još bila sasvim malena i počela istom da hoda, htjelo joj se obilaziti čitavom kućom pa se tako iznenada našla na otvorenim vratima, što su vodila taman ravno u nebo i to s visoka, visoka, pa su dvorište i ljudi u njemu bili tako neobično i duboko dolje, da je bilo pravo čudo. I da nije bilo dobre božice Živane, što čuva sve živo, pa je i nesmotrenu malu djevojčicu u pravi još čas pograbila za haljinicu, bila bi se Vuga onaj hip našla u provaliji brže, nego što se popela, ali i sva smrskana i bez života. Što bi se onda bili žalostili babo i maja! Eh, odonda ona zna, da se ne smije turati glava između stupova, niti se smije naginjati preko oslonca. Samo lijepo mirno smiješ sjediti na pragu, gledati između stupova i presti tanku žicu. Doduše Vuga najprije nije nikako voljela ovaj posao. Tu su se vazda trgale niti, prstići se znojili, vreteno izmicalo i čak bi se na njemu pokadšto i ubola i onda procuri rumena krvca i to je jako boljelo. Ali kad je jednom maja rekla, da treba za babu košulju skrojiti i da će to biti babi jako drago, onda da ste vidjeli, kako se to prelo! Ko da su prsti okrilatili a same vile pomagale sukati žicu, tako je posao letio od ruke. Vretence čisto se pozlatilo od zadovoljstva i zaigralo veselo se vrteći, što mu je tako brzo pritjecala sukana nit i to jednaka i ravna, bez čvorova i gomilica a sjajna kao svila. I u tome poslu što je samo brzo prošla zima i godina, inače tako beskrajno duga! Sjediš zimi u toploj hodaji i slušaš još povrh svega prekrasne priče. Priče o vilama i vukodlacima, o vitezovima i junacima i svakojakim čudnovatim doživljajima i događajima po moru i kopnu. A najljepše od svih bile su priče o babi, knezu Gundolinu. Ih, šta li je sve doživio na dalekim putovima, a kad se vrati, istom biće čuda, — o da bi skoro bilo! — donijeće pune tovare blaga svakojaka i darova za malu Vugu. I još je najljepše, što se predući nije moralo ni vazdan da sjedi na jednome mjestu kao na priliku maja ili tetka Ljuta, što moraju, kada tkaju platno i sukno, jer je stan velik i težak i ne možeš ga nositi sa sobom kao preslicu i vreteno. S preslicom možeš da hodaš i da šećeš,

kuda te god volja, i po dvoru i na kulu i po bašći. Ali ipak najljepše je bilo ovdje gore, makar je i najstravičnije. Nije nikako ružno malo se i pobojavati, kad znaš, da ti se ništa rđavo desiti ne može.

I Vuga dalje suče u glavici svoje male misli, kao što su prstići sukali tanku pređicu.

To će dakle danas babo da dođe. Hoće li skoro? Teško je to čekati. Vugost, babov pobratim i tetke Ljute muž, došao pred dva dana i javio, da će i knez Gundolin naskoro doći. On se s njime rastao u velikom i lijepom gradu Julinju i pošao naprvo, a babo će za koji dan za njim.

Kako li je samo u tome dalekom gradu i svijetu, otkuda se vraća babo i gdje je bio tako dugo, dugo! To se nikako ne da zamisliti. Vuga poznaje samo ovaj zamak i bijelo jezero oko njega, pa crnu šumu naokolo, što je tako velika i daleka, čisto tamo uteče u nebo. Onda su tu nad jezerom čitava jata galebova, lete nad vodom, zarone glavom i hvataju ribe. Pa su tu još i tankonogi ždralovi i čaplje i velike orlušine pa kruže po zraku, kriče i grakću i sve ih pitaš, otkuda dolaze, kamo odlaze i jesu li vidjeli baba, kneza Gundolina? Ali ptice šute i ne kazuju ništa.

U onim šumama opet sve je puno druge živine, strašne i opasne čovjeku. Ali babo ih se ne boji. On samo odapne strijelu ili hita koplje i štogod je živo, padne i ne miče se. Onda odadru kožu, skinu velike rogove i babo ih namjesti na željeznu kapu, veli dada Rosna, da ga je strahota gledati, tako je lijep. I nad vratima stoje takovi rogovi, i još ih ima na kuli, pa u nju vratar duše, sve se kuća trese, kako se čuje. Najgori su ipak bradati turovi, strašno riču u šumi. A ima i medjeda, što mumljaju, ali koža im je mekana i topla. I još su tamo one male srne, trče, trče, dok ih ne pogodi koplje. Onda padnu. Ali to Vugi nije drago. Neka poubiju svu živinu, samo srnu neka ostave. Jednom joj je dadin muž donio malu, majušnu živu srnu. Oh, što je bila zlatna! I ona ju je othranila sasvim sama. S njom jela, s njom spavala, s njom se po vazdan igrala.

I kad ju je zvala, za njom je trčala. Oh, onda Vugi nije trebalo drugo društvo. Ali, o tugo, jednom se naganjale, Vuga i srna, po bašći izvan zamka, srnka skočila u jezero i nije se više vratila. Vuga je plakala, plakala, onda je dada rekla, da je srna preplivala jezero i utekla u šumu i oni će je opet vratiti. Ali je nijesu vratili. I kadgod donesu ubijenu srnu, onda Vuga zaklopi rukama oči, neće da vidi mrtvu živinicu, jer onda misli, da nije možda njezina srnka, pa onda mora opet plakati. Za drugu živinu nije joj tako žao. Treba da se jede. Zato ih ljudi moraju ubiti. Ima i jelena, rogovi su im kao grane na sve strane. Ali ipak najstrašnija je zvijer od svih zvijeri divlji nerast, vepar. Izlazi iz vode, pun je bijele pjene, iz pjene vire golemi kljovi, dugački kao koplja, pa se baca u käo i tu se valja i prebacuje i strahovito rokće, da se od urnebesa razbjegne sva živina. I to je rđav znak, jer će biti rata i zato je onomad otišao babo. Ona ga se više i ne sjeća, bila je još jako mala. I odonda ga nije bilo više doma. Ali on će sada doći i kad dođe, biće pričanja i gledanja! Samo da hoće skoro!

Sačuvao ga bog Svetovid! Hoće li poznati svoju malu Vugicu? Samo da mu u zadnji čas još ne naude zli dusi, Bjesomar i njegova četa, što živu u šumi i straše ljude, kad prolaze noću. Osobito treba čuvati se Vatrenjaka i Vodenjaka. Sjedi Vodenjak na vodi za mjesečine, suče lan i vuče ljude u dubinu pa ih tamo davi. Nekad se učini trgovac, polazi u grad, skuti mu se vuku straga i ostavljaju mokar trag, trguje maslom i žitom. Ako prodaje jeftino, dobra će biti godina, ako skupo, biće rđava. Još je gori od Vodenjaka Vatrenjak. Može da se učini sitan i tanak kao vreteno ali je uvijek plamen i ražaren. Onda raste, raste, valja se po zemlji, skače u vis, gori kao plast sijena i sve jede, jede, jede, ništa ne ostavi.

Ali sve to neće nauditi babi. Sinoć je dada Rosna gatala u pepeo. Prosula sitan pepeo po kamenu na ognjištu i čitala. I sve je bilo dobro. Dakle ne treba se bojati.

Samo, ipak dugo to traje, dok dođe. I doduše još nije sve ni gotovo, makar sve radi, štogod ima ruke i noge. Sve do

Vuginog mjestanceta čuje se, kako momci mlate kože medjedove i rutave pokrovce, da ih oslobode od prašine i moljaca. Na plotovima vise bijele ponjave pa se suše. Dvorište se mete, konjušnice čiste, stepenice peru, a suđe bakreno se sja kao sunce na dvorištu, kako su ga djevojke trljale i svjetlale.

To je sasvim pravo; neka bude kuća u redu, kad se vrati gospodar sa duga puta.

Ali — šta je to tamo na kraju šume? Nešto se miče, drveće se razmiče . . . da to nije babo?

Ah, nije još! To su samo seljaci. Nose teške tovare, vuku konje.

Ali, ali, to je sad ipak nešto drugo!

Vuga vrisne i malo da se nije strmoglavila kuli niz doksat.

— Majo! Eto babe!

U to je maja već bila za njom i s njom došla i tetka i ostala ženskadija. Sa prednje kule u sav jek zasvirali rogovi.

— Majo, koji je naš babo?

Maja ne odgovara. Ona samo gleda, rukom natkrovila oči, da bolje vidi. Zašutjela i Vuga. Jer ovoga još nije vidjela. Dolazili ljudi, na konjima jašu. Sjaju im se šljemovi, na šljemovima rogovi od turova i bivola, koplja vire, konji poskakuju. Ali šta je to opet? Za konjanicima idu pješaci. Sve po trojica, četvorica, svezani, otrcani, bosonogi, jadni, nimalo sjajni, jedva se vuku. A među njima ima i žena i djece. Vojnici ih tuku kopljima. Eto sad je jedan pao. Ne može dalje! Bole ga noge. Bacaju ga u šikaru!

O, to je strašno!

— Majko, što su ti ljudi?

— Sužnji, odgovori veselo tetka Ljuta. Sve je njih zarobio naš knez i oni mu sada moraju služiti.

— Ali, šta su skrivili, da ih tuku? pita mala Vuga a bila je žalosna.

Niko ne odgovara. Jer odjednom zaori divlji urnebes. Mačevima udaraju po štitovima, sa kule sviraju svi rogovi, što ih je god bilo u zamku. Između čete krasnih junaka, divljeg

izgleda, podigao se jedan u stremenu, maše mačem spram doksata. Majka odmahuje koprenom, smije se i plače.

Vuga zadrhtne. To je zar njen babo, knez Gundolin?

Vuga ne zna, šta da kaže. Njen babo, pa i nemaju na njemu tri glave. Ali na glavi dva su velika debela roga. Eh onda će ipak biti. I koliki su mu brci. Zabacio ih iza sebe na ramena kao da su kožice od crne ovčice. Prolazi povorka sve bliže, sada zatutnje prva kopita po mostu. Ulaze u grad. Maja trgne Vugu za ruku i povuče je za sobom. Žene polete niza stepenice. Dolje metež, graja, zveka oružja, rzanje konja, ljudi viču, pozdrave se, veselje.

I onda Vuga više ništa ne zna, dok se ne nađe u naručaju kneževu. Malo se strašila stranoga čovjeka, što vele, da je njen otac. Ali kad je stao pred majkom i pred njom da istresuje darove i sva se kuća zapanjila od čuda i sjaja, onda je Vuga poznala zazbilja, da je to babo i da je silan i bogat, ali i mio i drag.

Što li je samo tu bilo svakojakih stvari i robe i darova za svakoga u kući! Puni sanduci i vreće svega i svačega, što je knez nabavio, kupio i podobivao po onim čudesnim zemljama, gdje je sve bivao. Ne mogu se dva oka nagledati, dva uha naslušati. Tu su bile za majku i tetku i ostalu kućnu ženskadiju tkanine svake ruke, i tanke kao paučina i tvrde od svile i zlatom i srebrom protkane, pa se naduvale i stojale kao daska čvrsto. Onda ona sila kopča srebrnih i zlatnih, pa pojasa dragim kamenjem ukrašenih, naušnica, spona, igala i đerdana! I postolâ je bilo, čudnih, šarenih sa ušiljenim glavcima od šarene kože sa gajtanima zlatnim i srebrnim. Pa i jedne dvoje malih, majušnih cipelica za Vugu, crvenih kao tulipani. I još je bilo mirisa svakojakih i mirodija i kutija i kovčega od srebra i slonove kosti. A sve je to babo dobivao i nabavio u dalekim zemljama, što leže preko devet carevina, pa i zemlje Poljaka, gdje živi brat babov, silni knez Boleslav. Tamo u toj zemlji ima velik grad, i tu se sastaje naroda sva sila, sa svih strana svijeta. Sve vrvi. Ima ljudi mrka obraza i crna lica i bio tamo i kralj

Arapâ i s njim se babo pobratio, jer mu je sina izbavio od gusara. Zato ga je Arapin bogato nadario. Sve, što je ovdje najljepše, dobio od emira Hajdara. Putem doduše nestala su dva tovara, jer na tako dalekom putu po tuđim zemljama vazdan treba da se biješ sa gusarima i razbojnicima. Ali ipak još je dosta ostalo.

— I baš crn je bio u lice, taj kralj Arapin? zapitkuje Vuga, Da nije črt ili biješ?

Ne, nije, nego je dobar i pametan. Od njega dobio je i jednu osobitu stvar, koja je babi od svega još najmilija. Bješe kovčezić od crna sjajna drva i prebijele kosti, prekrasno iskićen rezbarijom. Tu su bila izrezuckana lica ljudi i životinja i cvijeća i svašta drugo. Ali tek što je bilo unutri!

Vuga pljesne u ručice. Ih lutkica! Divne li igračke!

Nije za nju? A za koga? Zar za ljude velike, ove male lutke?

Jest, za ljude igra, igra prekrasna, plemenita.

Babo stane kipčiće razmještati po crno i bijelo iščetvorenoj ploči, jedne prema sebi, a druge prema tetku Vugostu. I onda sjednu igrati se. Sve jedan po jedan uzmu svoju lutkicu pa je pomiču po onim malim šarenim njivicama. Nekad babo uzme Vugostu kipčić i sklone ga u stranu, nekad Vugost babi. Onda se opet zamisle i dugo sjede, ne znaju, šta će. Razbijaju glavu, umuju. Čudna igra, doista. Brzo Vugi omili gledati, kako se to po kockama šetaju lutkice tamo vamo, tamo vamo. I što brzo prolaze dani, pa i duge večeri jesenske i zimske!

Tako je prijatno u kući. Napolju duva vjetar ili vije snijeg, ali u hodaji je toplo. Griju je ćilimi, što su obješeni po stijenama, griju velika krzna medvjeđa i vučja, prostrta po zemljanom podu, griju haljine postavljene kunovinom i lisičinom, a grije i vatrica, što gori na širokom niskom ognjištu od velikih kamenih ploča.

Nekad doduše dotuži dim, grize za oči, ali kad se jednom rasplamsala vatra, ražarili ogromni panjevi hrastovi, onda se i dim povlači gore ispod pocrnjelih greda stropa, dok ne nađe

rupu, na koju treba da izađe. Maja i ostala ženskadija predu i tiho se razgovaraju. U gvozdenim obručima na stijeni gore luči i sve je mirno i zadovoljno, a najviše mala Vuga. Sjedi babi na krilu, poduprla rukom glavicu i pozorno gleda igru kraljeva. Višeputa dugo potraje, dok najposlije knez ne zaklikće veselo „Šah kraljici“ ili „Kralju mat“. A to žnači, da je dobio. Dogodi se kadšto da Vugost dobije, onda se Gundolin tobože ljuti, lupi šakom po stolu, da bi sve lutke poskočile kao ubodene, pa vikne:

— Neka si; ali sjutra ću te ja već opet potući.

Tako prolazili dani. Jednom Vuga šećući se besposleno po dvoru, nabasa na neka vrata, što ih još nije donle primijetila, pokuša otvoriti i nađe se u drugom tijesnom dvorištu, gdje su bili naokolo visoki zidovi. Tu ona začula nekakovo ječanje, bolno i tužno, kao da dolazi iz zemlje. Vuga pogleda naokolo, kad tamo sasvim na dnu zida rupa. Prikuči se, pogleda dolje, ali svuda mrak, jedna strašna crna rupa. Međutim ječanje se ponovi. Kakav bi to mogao biti glas, ljudski? životinjski? Vuga zapita bojažljivo:

— Ko je, ko to ječi?

Iza nekoliko časaka ponovi glas:

— Ja sam, nekad grof Udalrik, sada sužanj nevoljni.

— Šta tu radiš? pita Vuga.

— Čamim u mraku i gadu, kolju me zmije i parcovi, umirem od gladi i zime. Svisnuću. O majko moja, na što si me rodila.

— Zašto si tu? pita Vuga, ludo dijete.

— Zarobio me knez Gundolin, odveo me iz moje zemlje, bacio u ovu strašnu tamnicu. Nikad više neću vidjeti kuće svoje, domovinu svoju.

— A gdje je tvoja kuća? sa sve to većom sućuti pitala Vuga.

— Daleko odavle, daleko. Nikada je moje oči neće vidjeti, ni ženu moju, ni kćerku moju.

— Ni kćerku tvoju! A kako se zove?

— Hema se zove, moje jedino dijete, moja radost.
To je Vuga vrlo dobro razumjela.

— Hema i nećeš je vidjeti! Kazaću babi, da te pusti k tvojoj kćerkici.

— Neće, knez je strog i okrutan; što jednom drži u šakama, više ne ispušta. Ah, nijesam ja ni sam. Odveo je mojega svijeta stotine i stotine, čitava sela odveo, i onda popalio, orobio.

— Zar moj babo? zgrane se Vuga. To ne može biti. Moj babo je junak, ali on je dobar.

— Dobar tebi i prijateljima, ali strašan dušmanima.

— Tako mora biti, mudro prihvati Vuga. Ti si njegov dušmanin. Ti bi mogao i njega da ubiješ, da si slobodan.

— Ne bih, jer on je junak i knez, i ja ga poštujem.

— Ti ga poštuješ! Pa ja ću njemu kazati, da te pusti kući tvojoj.

— Ah, sinko, uzaludan ti trud. Ne puštaju se sužnjevi kao ptice. Ali hljeba da mi daš i krpu platna, da zavijem rane svoje, da pokrijem golotinju svoju.

Vuga poleti u kuću. Ište kruha, ište platno. Ona je bez duše od smilovanja i želje da pomogne nevoljniku. Ali ne dadoše joj ni kruha, ni platna. Čak zatvorili vrata i više nije mogla izaći do sužnja. Samo jedna je bila djevojka, plavokosa, modrooka, što je došla sa još drugim strancima, kad se babo vratio, i radila u kuhinji proste poslove. Ona je razumjela malu Vugu i rekla joj, da će se već pobrinuti za sužnja. Ima ih i više u zamku i svi su nevoljni i jadni. I trebalo bi mnogo, da sve nahraniš i zbrineš. Ta i ona je sužanj, samo što se žene ne zatvaraju, nego ih ostavljaju na slobodi da rade, i dakako ne smiju da se vrate kućama svojima. Jadne kuće svoje? Valjda ih više i nema, svojta i rodbina ubijena ili kojegdje rastjerana. Ah teško li je živjeti daleko bez svoga!

Vugi se strašno ražalila tuđinka. Tako je lijepa a i dobra je, pa tako nesretna. Ona sasvim drugojačije govori nego momci i vojnici, što ih usput čujava, kako se rugaju i bezdušno smiju sužnjevima i njihovim mukama.

Sužnjevi pa sužnjevi. To jest već tako u svijetu. Danas ja tvoj sužanj, sjutra ti moj. Biju se i kolju carevi i kraljevi i gledaju, kako bi jedni druge objačali, svladali. Otimlju se ljudi o zemlje i gradove, o blago i imanje kao vuci, što se otimlju o tuđe meso.

Sve to ne umiruje Vuge. Njoj je na pameti grof i njegova mala Hema. Kako bi to bilo strašno, da kogod ovako zasužnji babu njezina, da ga baci u stravičnu crnu tamnicu, punu zmija i parcova, da tamo trune i gladuje! Ona zapitkuje maju, pa tetku i dadu, ali svi joj se smiju ili je gone, da ne misli o stvarima, u koje se ne razumije.

Sjedi ona tako opet jedno veče babi na koljenu, sjedi i gledi, kako se igra babo sa Vugostom. Dugo je trajala igra, niko nikoga ne pobjeđuje. Babo jednom rukom neodlučno posiže za lutkama, drugom ruje po glavi, da se kosa razbaučila kao u bijesna ata griva. Posiže to za seljaka, to za kulu i opet ostavlja. Ne zna, koju bi makao od lutaka, koju oteo Vugostu.

I Vugost se zamislio teško, strašno se namrštio, još strašnije babo. Vidi Vuga, babina se četa sve jače proređuje a Vugost vodi bijele sužnjeve sve češće sa bojišta u ropstvo. Vidi nadalje, kako je babina kraljica došla u težak položaj, babo jedva može da obrani svoje lutke. Onda opet stoji igra, ne zna se, na koju će se stranu sreća nagnuti. Knez već podigao šaku, da njom udari o stol, kad al iznenada Vuga ručicom posegne preko podignute babove ruke za babinom kraljicom, pomakne je spram Vugostove strane i rekne:

— Babo, ti si dobio!

Dijete je doista izvelo igru na kraj jednim jeditim potezom. Veliko čuđenje. Babo se ne zna od radosti.

— Pa ti zar umiješ da se igraš? Dijete, sad možeš od mene da tražiš, štogod hoćeš, sve ću ti dati.

Vuga pljesne u ručice.

— Za zbilja veliš: sve, štogod hoću?

— Što rekoh, ne porekoh, potvrdi knez veselo i potrepče kćerku po kosici.

— Onda babo, hoću da pustiš grofa Udalrika kući njegovoj maloj kćerkici Hemi!

Svi se zgranuli. Najviše knez. Otkuda ona zna za grofa? Ko joj je o njemu govorio?

Knez hoće da plane. Ali Vuga se ne boji. Niko joj nije govorio. Ona je sama našla. Vidjela ga je u strašnoj rupi. Tamo je mrak kao u črtu, ima zmija i onih gadnih parcova i grof nema krpu platna, da se pokrije. I gladan je i žalostan, jer nije kod svoje maje i male kćerkice. I oni ga svi čekaju doma, ali on ne dolazi, jer ga je babo ovdje zatvorio u tamnicu.

— Pusti ga kući, slatki babo, mala Vuga ovije ocu ruke oko vrata, pusti ga kući. Znaš, koliko sam bila žalosna, dok nijesi došao i maja je bila žalosna i svi smo se brinuli za tebe. Ah, dragi babo, učini, ispuni obećanje i pusti ga kući. I još pusti druge sužnjeve. Tako su tako bijedni i siromašni.

I tu se djevojčica sva oblije suzama, a lice bez straha sakrila ocu na prsima. Bez straha, jer je babo vas pocrvenio u lice i to je bio loš znak, značilo je buru i oluju.

Ali, o čuda, knez se pomalo vratio od svoga bjesnila lice poprimi opet prijašnji izraz dobre volje. Pomiluje Vugu po rasplakalom lišcu i rekne:

— Ne plači. Biće, kako si rekla. Neka mi se ne kaže, da sam ikome iznevjerio riječ svoju.

Sjutradan dođe babo u kuću vodeći sa sobom strana gospodina, grofa Udalrika. On gostu pokaže Vugu i rekne:

— Evo, ovoj maloj djevojčici imate da zahvalite svoju slobodu.

Grof primi Vugu za ručicu i rekne:

— Da hoće veliki Bog da mi dade priliku, kako bih ti jednom mogao da vratim milo za drago. Zasada nemam drugo do ovoga znaka. On je za sve ljude trpio i umro na krstu, On neka sačuva i tebe i svu ovu čestitu kuću.

S tim riječima skine grof s vrata tanak srebrn lančić, na njemu visjele su dvije u nakrst namještene gredice srebrne. Vuga nije znala, da je to križ, znak ljudi, što često navaljuju

i ratuju s babom, ali znak, koji im je najsvetiji od svega i u čije ime i sami liju krv svoju, da proslave onoga, koji je na njemu umro.

— O, to ima i Elina na ruci svojoj, klikne Vuga i veselo prigne glavicu, da joj grof metne lančić oko vrata rekavši:

— Neka te blagoslovi i sačuva od svakoga zla.

Niko se nije protivio, da Vuga nosi krstić. Knez Gundolin nije, jer je nekad i sam primio krštenje makar više silom i nagovorom nego milom, jer je trebao pomoć carevu, a car dijeli milost svoju samo krštenim ljudima. Ni Maja nije marila, jer je mislila, biće kakova amajlija, što čuva od uroka i zla svakakvoga, kao što se nose i zubi veprovi i ljušturnice, i druge džindžuhe. Vuga jedina bila je potpuno zadovoljna i to ne samo zbog dara nego još više, što se grof oslobodio tamnice i što će se vratiti svojoj maloj kćerci.

II.

Na izmaku zime nastalo je ponovno kretanje na dvoru kneza Gundolina. Dolazili strani vitezovi sa svojim družinama, dolazili, dogovarali se s knezom, opet odlazili, pa su došli drugi i vazdan je bilo živo i bučno u zamku. Maja se morala sa ženskinjem da brine oko spremanja jela za tolike goste, ali nije bila nimalo vesela.

Vuga je znala, zašto nije. Ona je naskoro razumjela, što sve to kretanje znači. Značilo je, da se babo ponovo sprema na dug put sa svojim prijateljima i momcima. I na tom se putu može svašta da desi: pobiješ se sa gusarima i razbojnicima, sa neprijateljem pa i s bratom, već kako se namjeriš s kim, tu možeš da nađeš smrt ili padneš sužnjem, kao što je bio u njih onaj grof i drugi. Doduše babo je junak, on je jači od svih, ali dada veli, sreća je promjenljiva i nikada se ne može znati, što će koga da stigne. Osim toga babo je sada vazda mrk i ljut, pa ga Vuga ne smije ni da pita, makar je rada mnogo toga znati. No da joj je i rekao, ne bi puno razumjela. U ostalom ženama se i djeci i onako nije govorilo o muškim poslima. Ona nije mogla znati, zašto se ljudi vazda između sebe biju i

kolju, a naročito njezin narod. Polabljani i Bodrice pa ostala plemena slovjenska živjela su u zemljama, što su bile na vrlo nezgodnom položaju. Na tri strane stješnjavali su ih tuđi narodi, na njih navaljivali i svoje im gospodstvo naturivali. I što je najgore, Slovjeni se i sami između sebe krvili i klali, pojedina plemena ratovala i otimala se o vlast, o zemlje i posjede, jedni drugima palili sela i gradove, sužnjili se i ubijali upravo tako žestoko i nesmiljeno, kako se radilo sa tuđinom neprijateljem i to časom iz pohlepe i lakomosti, časom služeći to jedni, to drugi kojoj tuđoj vlasti, kojoj su se pokoravali milom ili silom. Najposlije bilo je ratovanje u ono drevno, tamno i poludivlje doba već po sebi običaj, ljudi gotovo nijesu ni imali drugoga zanata i zvanja, pa su najveću vrlinu viđali u ubijanju i objačavanju protivnika. I ko je više odsjecao glava i opustošio zemlje, kazali ga većim junakom.

Bilo je tako kod svih naroda u ona drevna vremena. Klalo se, ubijalo, ljudi su ginuli, ali narodi su i dalje živjeli. Samo sa sjevernim se Slovjenima dogodilo drugojačije. Mala Vuga nije mogla znati, a ni njen babo nije mogao znati pa ni mnogi nijesu mogli znati, da će na onoj zemlji, koja je bila na daleko i na široko napučena narodom, što je govorio njezinim jezikom i klanjao se njezinim bogovima, da će za malo stotina godinica taj jezik sasvim zamuknuti, bogovi njezini pasti u prah pod udarcima sjekire i vatre, i narod čitav, narod nekad silan i bogat, kao janjci pred vucima biti stjeran iz rođene zemlje sve više spram divljega i pustoga sjevera, gdje zijeva široko, neprijatno more, mutno i studeno nebo, tu će se ukrcati na lađe, da se spasu, ali najposlije ni tu neće im biti spasa i opstanka, nego će se utopiti u slanoj vodi kao miševi. A na njihovoj će se zemlji nastaniti drugi narod i ništa više neće spominjati stare gospodare i njihov jezik osim ponekoja imena gradova, rijeka i selišta.

Toga Vuga nije mogla slutiti, jer onda su još Slovjeni bili i živi i snažni i znali se odbraniti i držati u vlasti i gospodstvu svoje zemlje. I da joj je kogod ovako pričao, bila bi se veselo

nasmijala. Ta ne živi li još njen babo, i nije li babo junak, koji se ne boji nikoga pa ni silnoga cara njemačkoga? On je doduše s njime živio u prijateljstvu, čak mu se i pokorio i obećao mu plaćati danak. Ali to je činio onda, kad mu se vidjelo zgodno ili kad ga je baš nužda na to nagonila.

Njemačkim vladarima bili su nekršteni Slovjeni zazorni, jer se u njih nijesu mogli pouzdati ni u riječ njihovu, da će održati mir i zadanu vjeru, ni u to, da neće, kad im se svidi, uznemiriti njemačke zemlje. Zato su i nastojali sa svom silom, da te svoje susjede predobiju za nauku Kristovu, to jest, da im nametnu svoje duhovnike i crkvu svoju, pa onda i vlast svoju. I to je bio vrlo mučan posao. Trebalo je dugotrajnih ratova, dok je krst kako tako uhvatio korjena među plemenima slovjenskim. Svetost i ljepotu blage vijesti Isusove nijesu mogli shvatiti, jer im je bila zastrta dimom i ognjem i krvlju, jer je dolazila u pratnji svakojakih okrutnosti i grozota i jer se zbog nje uništavali njihovi krasni hramovi, pa su voljeli ostati kod vjere djedovske, koja im se činila i pitoma i nedužna u poredbi sa nepoznatom naukom, koja je tražila ulazak k njima silom i mačem.

Zato, kad bi koje pleme i popustilo, primilo krštenje makar baš i milom, ali većinom i silom, čim novi gospodari i vjesnici nove vjere ostave zemlju, vraćali bi se Slovjeni starim svojim božanstvima i običajima i veselo slavili bijeloga boga svoga Svetovida i gordoga i silnoga Triglava.

Tako se i babo Vugin, knez Gundolin bio privolio caru, primio od njega rođenu svoju zemlju kao dar carstva i zato zadao vjeru, da neće pomagati brata svoga po majci, kneza poljskoga Boleslava, da osvaja zemlje i širi svoje gospodstvo i silu. Boleslav je bio zoran junak, silan i junačan vođa. Željan slave, počinio mnoga junačka djela. Naokolo osvajao zemlje i tako je zadobio čak i Češku i prikučio se njemačkome carstvu. To je bilo zazorno caru i on je zato trebao vojske i pristaša, da mu pomognu odbijati Boleslava. Najmilije mu je naravski bilo, ako je mogao predobiti rođake kneževe, jer kad posvadiš

braću, lako ćeš objačati kućom njihovom. Kad se dvoje svađa, treći uživa.

No krv nije voda. I brat brata vodi nad jamu, al ga u nju ne tura. Vuga nije mogla znati, zašto se babo ovaj put ovoliko mrgodio i srdio i ljutio. Inače se išlo na put veselo i pjevajući. No ovaj put knezu nije bilo do pjesme i veselja. Nije bilo ništa manje, nego da su neki dušmani tužili kneza Gundolina caru, da nije branio hajdučiju, koja je napadala careve ljude, da je prodao neke svoje podanike u ropstvo i što je još najgore, da se nanovo sprijateljio sa Boleslavom, čak bio u njega u pohodama i to dosta dugo, i da se najposlije bez privole i prijave carske probijao po svijetu, sklapao poznanstva sa tuđim, neznabožačkim kraljevima i zadobavio se blaga, bogtepita, na koji sve način i otkuda. I za sve ove grijehe trebao je Gundolin da se opravda pred carem i za to je bio pozvan, da dođe u carski tabor.

I tako je knez Gundolin mrk i ljutit ostavio jednoga dana svoj zamak u pratnji svojih ljudi. I kako ga je Vuga sa visokoga doksata otpratila pogledima i pošljednji put vidjela, gdje družba nestaje među drvećem tamne šume, nije jadna znala, da će proteći mnogo godinica, dok ga opet ugleda živa.

Iza kneževa odlaska zamak je onijemio, kao da je izumro. Nestalo veselja i zabave. Maja i žene još kako tako. Vazdan imaju štogod da posluju po kući. Ali Vugi naskoro dotuži dosada. Ni preslica joj više nije pomogla. Doduše imala je ona o čemu da misli, o, vrlo mnogo, čak i prekoviše, tako da joj samo što nije pukla glavica. I da se to ne bi dogodilo, valjalo je nastojati, da se glavica pokadšto i isprazni. To se dogodilo, kad bi koga uhvatila, pa mu istresla sve, što je bilo u njoj. Od svih ljudi jedina je bila Elina, koja je kadikad sjela kraj Vuge i s njom se razgovarala. Maji je bilo pravo, barem tako je bilo po nekoliko časova mira od nestašluka djevojčičina. I onda Vuga sa svojom čuvaricom gdjegod zasjedne, najradije na visokom doksatu i onda se raspredu razgovori, priče i pripovijesti, da ih je bilo šta slušati!

Obično je Vuga počela pa i svršavala. Jer ona je toga mnogo više znala nego Elina. Zar nije čitave zime slušala babina pričanja i sve popamtila i jedva dočekala, da se ko našao pa da prepriča sve te silne i čudnovate zgode!

Može li Elina zamisliti, gdje je to babo sve bio? Ne može! To je on bio tako daleko, da je skoro na kraj svijeta. Da. I što se samo vozio i lađom, i hodao na konju i na devi. I bio u zemljama, gdje nikada nije zima, ne zna se za snijeg i led, drveće vazda zeleno i ljeti i zimi, cvijeće golemo, šareno, a trava visoka konju preko glave. I zmija ima, da te sve groza hvata. Debele kao najstarija jela, a dugačke — tri puta mogle bi se savijati oko naše okrugle kule. I lavova i slonova ima — znaš li kakove su to zvijeri? Strašne, goleme. I znaš bio ti babo u jednoj zemlji, tamo po vodi plivaju gušteri, plivaju kao u našemu jezeru ribe, ama gušteri veliki kao kao — kao tri konja, kad ih sastaviš, usta su im puna strašno oštrih zubi, kad zinu, odmah zgrabe čitava čovjeka, pregrizu ga ko ništa i pojedu. Ne vjeruješ? No to je živa istina. A ima još gorih stvari. U jednoj drugoj zemlji opet vidio je babo konja sa ljudskom glavom, vidio čovjeka sa bikovljom glavom. Je li, čudiš se! I jest to čudo. I tamo ima ljudi od kamena. Što ih je naokolo po gradu i ne miču se. I što su im gradovi — ko stotinu naših zamkova, sve jedan do drugoga. Sve od bijela kamena divno načinjeni. I tamo stoje njihovi bogovi, ama bogovi pravo čudo. Svi od zlata i srebra i dragoga kamenja, pa ti imaju svi po tri glave i po pet i po stotinu. Nije li to čudnovato! Osobito oni sa tri glave — kao naš Triglav. Ko bi to mislio! A što ima ljudi u tim gradovima, to je istom da se čuje. Sve vrvi kao u mravinjaku. I vazdan skaču i trče i čudno se bacaju po zelenoj travi.

I onda je babo još bio sa ljudima, koji su u lice sasvim crni, crni kao bijesovi. I jedan kralj Arapin jako ga je počastio, jer mu je spasio babo sina od gusara. O i bio je u njegovoj kući. Tu da si vidjela, što je tu blaga i bogatstva. I on je babu pobratio i svakuda ga vodio po svijetu i pokazivao i najposlije

mu poklonio pet tovara blaga. Vidjela si, što je svašta donio, kad se ono bio vratio s puta. Sve je to iz one čudnovate i bogate zemlje. I konje mu je dao. Jesi li vidjela, kako su bijesni? Ah šta mora biti krasno ovako po svijetu hodati!

Veliš da nije? Šta, ne voliš, jer su neznabošci? Šta, nijesu im pravi bogovi? A da koji su pravi? Tvoji?

— Mi imamo samo jednoga boga, rekne Elina svečano.

— Jednoga samo. O šteta. A kakav je, koliko ima glava i gdje on stoji? pita Vuga radoznalo.

Šta, ne možeš da ga vidiš, nevidljiv je? I u nebu stoji? Kako je to neobično! Ali ti si meni jednom pričala, da u vas ima i božić, maleno djetešce. Kako to može biti?

I Elina počne pričati o tome malenome božiću. I što je dulje pričala, Vuga je s većim zanimanjem slušala. Oči joj se širile i sve jače sjale, pa kad je Elina došla do onoga mjesta, gdje su Isusa mučili i najposlije razapeli na krst i on umro opraštajući svojim krvnicima, onda se Vuga sva oblije suzama od smilovanja i ganuća. Ali ipak iza kako je malo prošla prva uzrujanost, rekne djevojčica:

— To ovaj tvoj bog nije bio junak, što nije ubio svoje neprijatelje!

— O, junak je on nad junacima. Jer teže je trpjeti i umirati nedužan nego ubijati. A on je umro za sve nas ljude, za grijehe i zloće naše.

— O, kako to može biti? zamisli se Vuga. I u napredak ona će još često o tome svemu misliti i miješaće u mislima stare bogove svoga plemena sa novim bogom, koji je tako različit od njih i sve naopako učio, nego što se donle radilo i mislilo.

III.

Međutim je knez Gundolin sretno stigao u grad, gdje je car boravio, da sudi i providi o prilikama u zemljama slovjenskim, koje su stajale pod njegovim pokroviteljstvom. Knez je bio sobom poveo dobro oružanu pratnju, svoje glavne prijatelje, i htio da stupe s njim pred cara. Ali pred ulaz u dvoranu usta-

više ih, šta više, htjedoše i Gundolinu da uzmu oružje, jer se ne pristoji tuženiku da stupi pred lice carsko s kopljem i mačem u ruci. Gundolin se strese kao lav, razmakne ruke i odgurnuvši snažno stražare, da su se razletjeli na sve strane, rasklopi mačem vrata i prekorači prag dvorane. Tu je sjedio car okružen velmožama i njemačkim i slovjenskim, a bila su i dva kneževa sinovca.

Odmah prekore Gundolina, što ulazi oružan. No Gundolin prekosi očima sve nazočne i rekne strašnim glasom, da se on ni pred čijom silom ne da lišiti oružja, osim dobre volje. Evo vam koplje, ali mača ne dam!

Na to baci koplje iza sebe, da je malone probilo stražu, pa se zabolo u vrata. Lijevom šakom udari po balčaku, da je glasno zveknulo, prostrijeli pogledima naokolo po družbi i rekne mirno:

— Dakle počnite! Zbog čega me krivite?

Počne vijećanje i suđenje. Tužbe se na kneza oborile kao tuča. Najprije su sinovci tražili od cara zaštitu, jer im je knez, stric njihov, oduzeo njihove gradove u Lužici. Gundolin se ni najmanje nije žestio. Mirno saslušao, mirno odgovarao. On je sebi samo uzeo, što je bilo njegovo i što su mu oni oteli, dok je on bio na putu. Taj je posjed on primio od oca, isto kao što je njihov pokojni babo dobio svoj dio nasljedstva. I u ostalom ova rasprava i ne spada pred cara, ona se ne tiče njega; treba da se riješi pred njihovim plemenskim sudom.

Iza toga dođoše na red drugi tužioci. Knez im je svima oštro odbrusio, što ga tuže zbog grijeha, kojih ima manje više svaki od nazočnih na duši — ne izuzevši ni samoga cara. Neki od vitezova htjedoše ga na to da izazovu na dvoboj, ali car ih stišao i jedino uzeo za zlo knezu, što suviše prijateljski šuruje sa svojim bratom, poljskim knezom Boleslavom, makar da je caru obećao, da će ga se kloniti.

I na ovu optužbu Gundolin nije ostao dužan odgovorom. On je na svome putu u daleke i tuđe zemlje morao prolaziti zemljom svoga brata, jer nije zar ptica, pa da bi je mogao da

preleti. I onda se pristojalo, da tom zgodom pohodi gospodara zemlje. Što se tiče prikora, da je Boleslav razvikan bezbožnikom i tiraninom, da ne sluša opomene biskupa Stanislava, — čast ovome i svetosti njegovoj, ali ima tu pogdjekoji od ove gospode, koji su i kršteni i zovu se kršćani a ipak provode život nekršćanski i još tu sjede i hoće drugome da vade trunak iz očiju, ne videći gredu u svojima. I najposlije krv nije voda, on i Boleslav sinovi su jedne majke, Slovjenke, i ako su im oci različiti, pa neka je taj pohod i bio čisto rodbinski, nije bio uperen protiv cara i carske vlasti.

Ovo se opravdanje doduše nije uzelo na znanje. Carski tužilac ostao je na tome, da je knez Gundolin počinio veleizdaju i da treba da otrpi kaznu. A to je značilo u ona vremena toliko kao smrt na vješalima.

Sada plane Gundolin u sav bijes. Dobro, neka ga samo vješaju. Ali onda neka se i čuvaju! Čim začuje njegov pobratim, emir sidonski Hajdar, najsilniji i najbogatiji vladar na istoku za njegovu pogibiju, s mjesta podići će vojsku, pomoći će mu svi narodi, što živu na putu sve do ovih naših zemalja, a skočiće i brat Boleslav, da osveti moju smrt. Zar poljski knez nije već i onako osilio? Da samo vidite njegove čete i oružje! Još malo i on će zavladati i češkom zemljom. I kad je jednom pregazi, onda teško carstvu i njegovoj vlasti.

Sada se podigla strašna galama. Neki od nazočnih htjeli su da navale na Gundolina, drugi ga zaštićivali, treći se držali postrance, da vijećaju, četvrti se povukli i šutjeli. To su bili u glavnome Sasi. Njima se neustrašivost i junačko držanje Gundolinovo nimalo nije nedopadalo. Šta više, u duši mu se divili. Zar se nijesu i oni kroz stoljeća borili protiv cara i njegovih margrofova i najposlije uzmakli pred većom silom, pokorili se, vazda spremni, da se do zgode opet zadobave svoje samostalnosti? I kad je najzad došlo do glasovanja, Sasi su prvi predložili, da se Gundolinu oprosti život i to s toga, što njegova krivnja još nije u svemu dokazana i što je napokon i zaslužan svojim putovanjima po dalekim zemljama, stekao iskustva i znanja, pa može jednom opet da posluži općenitoj stvari. Dobro je imati veza sa dalekim moćnim narodima, neka su baš i crni i nekršteni.

Car pristane na taj predlog, ali kneza liši svih časti, što ih je dobio od cara i najposlije ga predadoše biskupu u Halberštatu, da ga kod sebe zasužnji i dobro čuva. Neka se buntovni knez malo odmori od dalekog puta i junačkih pustolovina, dok bude vrijeme, da ga puste na slobodu bez opasnosti po cara i njegovu vlast u zemlji Bodrica i Polabljana. Neće mu biti rđavo, biskup držaće ga dobro. Naravski biće mu zabranjeno, da i s kim razgovara iz vana, ni da mu se išta doglasuje ni da ikome šalje poruke, da ne bi saznali ili dopustili njegovi čuvari. Sasvim treba da ostane odvojen od svijeta i roda i svojte.

Kad je Gundolin čuo za ovu osudu, ražljuti se i rekne:

— U vašoj sam ruci, jer ste sada jači. Ali pamtite, još nije pala pošljednja riječ.

Na to mu htjedoše da uzmu mač. On uzmakne, digne oružje i još jače zavikne:

— Sebi prste! Niko mi ga oduzeti neće Sam ću ga...

I na to baci mač pred cara, okrene se oholo i uputi se napolje. Izgledalo je, ne kao da njega vodi straža, nego kao da on vodi — čitavu vojsku u odlučnu bitku.

IV.

I doduše život, što ga je knez Gundolin od sada provodio, bio mu je gori nego i deset bitaka. Ne možda zato, što mu je bila rđava uza. Što se toga tiče, mogao bi biti sasvim zadovoljan. Imao je svoju lijepu hodaju, visoko nad ostalom zemljom na vrhu nepristupačne kule, imao je svoje dobro jelo i pilo, povoljnu postelju, zimi toplu vatricu, ljeti poželjnu hladovinu. Imao je u početku i duhovne okrepe, kad bi ga pohodio kapelan biskupski, da ga uputi i ukrijepi u riječ Isusovu i skrene mu misao na nešta uzvišenije, nego što je izdaja cara, odmetništvo od crkve i druge ovakove rđave stvari. Šta jed-

nome kršćanskome knezu treba pobratimstvo s jednim nekrštenim, barbarinom, još tako crnim u obrazu, kao što je onaj Arapin? Ili još gore: prijateljstvo sa opakim i raskalašenim knezom poljskim, koji vrijeđa i ne poštiva božje ugodnike?

No tu se ljudski posvadili, to jest, svadio se samo knez, dok se skromni duhovnik zgražao u svojoj duši, zgražao se radi nepopravljiva grješnika i tvrdokornog poganina. Gundolin mu je naime otkresao, neka se ne miješa u stvari, kojih ne razumije. I neka ga se uopće okani svojim propovijedima. Ako ga nije mogao da očuva tamnice stari troglavi bog, neće mu pomoći ni novi trolični.

Na to je kapelan pobjegao i dugo se nije vratio.

Otada istom osjetio je Gundolin svu grozotu tamnovanja, samovanja i šućanja. Ta nije on ni bio tako tvrd poganin, kako je pokazivao. Nekad bi se i on sjetio, da je na sebe primio krst, samo što nije znao, kako da se vlada spram uspomene onoga, koji je za ljude umro na krstu. Nije umio pravo ni da se moli Bogu ni da traži utjehu u molitvi. Zar on nije vikao tražiti i naći utjehu i okrepu s mačem u ruci bijući se za svoja prava, za ćeif svoj? Ama sjediti u kutu, nizati očenaše? Ne, to nije posao za junaka! Nekad doduše kad bi mu dotužilo sve i sam život, popipao bi se rukom po srebrnom križiću, što mu ga je kćerkica Vuga objesila oko vrata na rastanku, da ga čuva od nevolje. Ali tu bi se samo sjetio slatkoga djeteta i kako ništa ne zna, što je s njom, što se uopće dogodilo sa čitavom njegovom imovinom i dobrom i neće li sve razgrabiti njegovi sinovci, iskoristiti zgodu i sve opet preoteti, što je on stekao u teškim borbama i sebi prisvojio na pravdi boga! Ih, pravda! Ko je jači, taj kvači! O pravdi se nije vodilo računa ni onda, dok su ljudi bili još neupućeni u svete istine evanđelja, kao ni danas, što se mnogo ne vodi, makar je istina među nama već dvije hiljade godina.

Ali što je od svega toga bilo najgore, to je bila besposlenost i zbog nje strašna dosada, koja je morila kneza. Više puta ga spopadne bijes i onda bi najvolio, da prodrma kulom,

neka se raspanu zidovi, neka makar i svijet propadne, ali neka se samo nešto dogodi. Ovako vavijek isto, sjediš tu dan i noć, ljeti i zimi, jednu godinu i dvije. Zar je on ikada dugo mogao da otrpi između četiri zida? Zar nije sav svoj vijek provodio na konju, po cestama se skitajući i tražeći borbu i pustolovinu to s ljudima, to sa životinja, u viteškome lovu, na megdanima, pa čak prošao i po stranim zemljama, kopnom i morem? A sada prošle i godine već, da se odavle nije makao! Strašno te to! Zar ne bi bolje bilo kamen lomiti, kopati i vući zemlju kao što oni drugi sužnji, što svezanih nogu rabotaju tamo oko utvrda biskupskoga grada? Ili da ga odmah odjednom ubiju, jer ovo besposličenje gore je nego smrt, to je polagano umiranje.

U ovakovim bi se časovima očaja najprije ustrčao po sobi od zida do zida kao lav u svom kavezu, nekad bacio divlje poglede kroz uske prozore, što su bili iskopani u debelom zidu, ulovio komadić neba i po njemu ukrstale ptice, nekad ugledao trak vijugave rijeke, pa beskrajne šume, crne i guste sve naokolo, tek daleko negdje na obzorju plavetne gore. I kad se umorio od te bjesomučne trke, pao bi na klupu i zasjedio lud i tup od nemoćna bijesa. Nekad opet sjedi pred ognjištem, ruje žarilom po vatri, iskre zafrcaju, dim se vije i povija po sobi, mrči zidove i grede, grize za oči, i što jače grize, draže mu je. Jer onda udare suze, najprije bijesne a onda sve to blaže, navlaže oči i najposlije ublaže ljutu bol, dok se sasvim ne stiša.

U sobi zavlada tišina, prekida je samo kotrljanje kocke, kojom stražari na trijemu pred njegovim vratima krate sebi duge časove dosadne njihove službe. A i ti stražari, što su dosadni. Ništa ne razumiju, ništa ne znaju samo se kockaju, a pitaš li ih štogod, budalasto te pogledaju, iscere se i šuteći izlaze. Još najvoli knez, kad su na redu ona dvojica, koja uvijek zajedno imaju službu. Što su samo smiješni! Jedan visok i trkljast kao roda, lica dugačka, rijetke riđe brade, šiljastih ušiju, tanak i suh, tako suh, da mu čisto čuješ, kako mu od

suhosti škljocaju kosti. Bio je ozbiljan i vrlo dostojanstvena držanja, malo govori i činio se strašan. Drugi je bio prava opreka njemu. Malen, debeo, velike okrugle glave, bez ijedne dlačice sjala se kao mjesečina; oči su mu bile sitne i malo nakrive, usta velika, a sve ostalo na njemu mekušasto, oblo kao jastucima postavljeno. Bio je veseljak i jedva je mogao da sakrije dobru volju pod služenim licem i držanjem.

Otkako ga je ono napustio dobri duhovnik, Gundolinu samo što nije jezik odrvenio od šućenja i nerazgovora. Stražarima je bilo zabranjeno, da s njime razgovaraju osim baš najpotrebitije. No debeli se čuvar nije strogo držao ove naredbe, pa se pokadšto i preko reda upustio u razgovore sa sužnjem. Pitao ga za zdravlje i suviše još i za njegove želje. Onda bi se knez nekad i ražljutio ljudski i zavikao:

— Šta me pitaš glupo? Želje, dabome da ih imam i neka samo jedna jedina: da me pustite odavle iz ove jame, iz ovoga groba. Bekrije nijedne, nosite se bez traga!

Onda onaj dugonja još se jače ukoči, jednim oštrim korakom strugne k vratima a drugi, mali nasmije se veselo i rekne:

— Eh, čestiti kneže, to doduše ne možemo, pustiti ne smijemo tvoje gospodstvo, jer si odviše drag našemu biskupu. Ali ako hoćeš, da ti donesemo piva ili medovine?

Znao je lukavac, da sve, što god knez ostavi u zdjeli jela i u krčazima pića, ostaje straži. A jer je knez sve manje i jeo i pio poradi nehodanja na zraku, to je njima ostalo toliko, da je od tih ostataka jedan sve se više sušio a drugi debljao i bilo je svima pravo.

Doduše nije knezu bilo. Što je dulje potrajalo, bilo mu je nesnosnije. U početku, prvih dana i mjeseci još se kako tako podnosilo. Ta da, istina je, on je zgriješio, i doduše što se tiče grijeha, ni pô muke, da ga nijesu uhvatili. I sada naravski kada su ga već uhvatili, treba da se i odsjedi kazna. To se sve sobom razumije. Danas oni meni, sjutra ja njima. Pa nikome ništa. Ali ovo sada već suviše dugo traje. Godina i

još jedna, čak i više, zar se zna za dane i mjesece, kad prolaze jedni za drugima a svi jednaki kao jaje jajetu pa ne znaš koliko ih se već izredalo. Bijes i ljutost kneževa nekad se pretvarale i u neku plačljivu tugu. Sjeća se doma, ljube svoje, djeteta svoga, male Vuge i kako je slatka, kad ovije ručice babi oko vrata i tepa umiljato:

— Babo, pričaj!

Ili kad je onoga dana kao iz neba pa u rebra baba izvukla iz neprilike onako sjajno i odlučno:

— Babo, ti si dobio igru!

I kako je znala da podijeli igru s njim! Ni s bratom Vugotom nije se igralo tako dobro kao s njom.

A sada šta je s njom, gdje je, živi li još? Ništa ne zna, kako je u svijetu. Zar se još dulje može tako da živi? Ovo njegovo zatočenje moglo bi i da traje do smrti njegove.

Zar se ne zna, kako ljudi ginu po uzama, niko ne pita za njih, niko ne odgovara, kad sužanj pita. A to je dabome i najbolje, jer tako se lakše možeš da utvrdiš u njegovu dobru i položaju. Zašto on nikad ne dočeka odgovara na svoju molbu caru, da ga pusti pa makar mu i založio koji od svojih gradova? Lako da pismo nije ni stiglo do cara. Lako. Svi su ga ostavili, svi prijatelji. Niko ne miče prsta, da ga odavle oslobodi. Ni brat Boleslav. Doduše ima i on svojega posla i briga. Hoće mu se kraljevska kruna. Brat daleko, Bog visoko. Treba sam sebi pomoći. Ali kako! Odavle bježati? Da, da je ptica, da poleti sa ove visine, ili miš, da spuzne niza zidine. Ali tako? Umije mačem i kopljem i strijelom čudo da stvara, ali bježati iz kule, koju odozdol čuva čitava četa vojnika, a brani je straga strma litica, ni otkuda prići joj, provalija bezdana naokolo? Puste li misli!

Da podmiti stražu? Ali čime kad nema ništa osim ovo srebrna krstića. Njega ne smije dirati, Vugino je, a ne bi im ni vrijedilo. Najposlije povjeriti se slugama ni to nije zgodno.

Knez iznova počeprka po pepelu. Vatra se gasi. Naokolo leže komadi nagorjela drva. Uzme jedan ovako od besposlice,

povalja ga među prstima ni na šta misleći. Pogrebe noktima, struže, ugljen se runi, nešto se stvara. Gle, kao kula, mala kula. Gore tanka, dole široka, stoji čvrsto. Igračka. Ah, zar je već i podjetinjio? Eno drugi komad. Taman ko glava konjska.

Knezu svane odjednom u glavi. Pa to su lutke, lutke taman za igru kraljevsku, igru premenitu, kojom se kao ničim goni dosada i zle misli. Knez plane novim životom. Spopane ga silna djelatnost. Trideset i dvije lutke i on je spasen!

Stane Gundolin silnom marljivošću da tokari to prstima i noktima, to žarilom, tokari, teše. — Nije lako bez noža i alata. Iskati? Ne bi mu dali. Sužanj ne smije da ima ikakovo željezo ni za sječu ni za bodnju. Ali tamo iz zida izviruje klinac, ovdje je tvrd kamen kao kremen. Brzo se stvori nešto kao nož. I sada je lako. Crne su lutke i onako već sve na broju. Samo još bijele iz nenagorjela drva. Kralja, kraljicu, dva viteza, tekliće, kule. šest seljaka. Onda po stolu izmrčiti ploču čađem: šezdeset i četiri njivice, crne i bijele. I onda igra može da počne. Poreda lutke: bijele spram sebe, za sebe, crne protiv sebe. O, sve se divno razvija.

Odsada prolazili dani brzo i nije mu bilo više tako dosadno kao prije. Imao je o čemu da misli i kad nije pomicao lutke, noću. Nijesu ga više toliko morile uzaludne misli o svojoj nesreći. Mislio je, kako će sjutra dan da dobije on igru, ako ju je ranije izgubio ili je ostala neodlučna, kad ga je zatekla noć. I unapred veseleći se pobjedi spokojno bi zaspao jedva čekajući drugo jutro, da iznova započne osvajati i predobivati kraljeve pa bili samo i drveni.

V.

Poslije mnogo dana i mjeseci, što se sastavile u godine, poslije duge i bolne samoće i sužnjevanja dobio je knez Gundolin prvi posjet iz svijeta. Kapelan, koji je prije dolazio sužnju, a otkako ga je ovaj tako uvrijedio, nije više bio kod njega, doveo je gosta i prikazao ga knezu kao grofa Udalrika, carskoga glasnika i pouzdanika. Knez ga je naravski odmah po-

znao, ali jer se grof držao strog i tuđ, nije ni Gundolin mario, da pokaže, da mu nije stran i nepoznat.

Grof je došao od samoga cara sa porukom, koju mora da izruči izravno knezu lično i ako je moguće — u četiri oka. No kapelan naklonivši s poštovanjem glavu pred carskim imenom, složi obje ruke na želucu i rekne skromno:

— Vi ćete razumjeti, čestita gospodo, da u prilikama, u kojim se nalazimo, ne bi bilo uputno za nas, da se makar i carske poruke doslovce izvrše. Zato mi je naložio naš prečasni gospodin biskup, da budem svakako nazočan kod ovoga razgovora. U ostalom ja ću ga saslušati kao da je ispovijest u crkvenoj ispovijedaonici.

— Dobro, dobro, odsiječe došljak revnome kapelanu riječ, mahnuvši rukom po zraku, kao da kosi mačem. Možete slušati, a ja ću nastojati, da što vjernije isporučim volju svojega gospodara, a ta jest — ali, šta je to? prekine se sam u daljem govoru pokazivajući prstom po iščetvorenoj ploči na stolu, sa koje je Gundolin brže bolje skinuo lutke i turio ih u džep, kako je svaki put činio, kad bi se kogod izvana približio njegovim vratima. Nije htio, da izda igru svoju i jedinu razbibrigu.

— O, to je mala besposlica, da mi prođe vrijeme. Brojim tako dane i noći, odgovori Gundolin.

— Aha, bijele su četvorine dani, a crne noći, je l te? rekne došljak i pronicavo pogleda u kneza. Ali — tu su dani i noći pojednake, a ipak su u zbilji većinom nejednaki!

— Sužnju su uvijek jednaki, jednaki čamom i dosadom.

— Aha, no baš se o tome i radi, da se — budemo li se složili — skrate. Sigurno ste već željni slobode. No naravski. Dosta ste dugo već ovdje. Inače nije ovdje ni loše. Ima i gorih tamnica. Jedne su duboko pod zemljom, druge na vrhu visokih kula. Iz jedne i iz druge vodi samo jedan put, ako nijesi ptica ili miš. O tome putu željan sam Vam govoriti. Za junaka je, da se bori i da vrši razumne čine, a ne da broji dane i noći po stolu u tijesnoj ćeliji.

Gundolin se namrgodio. Bilo mu je nemilo, što ga sjeća njegove nesreće, koju je on smatrao i sramotom, jer ga je dovela u sužanjstvo i nametnula mu nerad i dosadu, bacila u neizvjesnost i potpuno neznanje o sudbini i svoje porodice i svoje zemlje. Ponudi gostima da sjednu i rekne suhoparno, neka mu se kaže, što mu ima da poruči car.

Poruka je bila jasna iako nije bila baš i kratka. Careva je želja, da Gundolin pođe u zemlju Pomoraca — naravski u doličnoj pratnji od carskih ljudi — neka ih nagovori, da prime njegovo prijateljstvo i zaštitu, a on zato od njih samo ište za uzdarje, da se u njihovoj zemlji slobodno smiju naseliti njegovi podanici i kršćanski svećenici i najposlije u ime zaštite i pokroviteljstva da mu plaćaju neznatan danak i polože zakletvu vjernosti. To želi car zato, jer ne bi htio, da se preko mjere i bez potrebe proljeva krv. Gundolin je upravo zgodno lice za taj posao, jer je već izišao na glas među Slovjenima i kao junak na megdanu i kao putnik, koji je vidio daleke zemlje i gradove. Njega će sigurno poslušati. . . .

— Ako mu neće prije vratom zakrenutu! nasmije se knez bijesno lupivši obim rukama po koljenima. Baš sjajna misao! Na ljepši se način zbilja ne biste znali riješiti Gundolina, a da bi vam ipak ostale ruke čiste, a njegova uspomena okaljana, što je išao da nagovara bratski narod na tuđe ropstvo. I još k tome u doličnoj pratnji! Sigurno nada sve vjernoj i pouzdanoj! Šta vi mislite, ti i tvoj car, odjednom zagrmi Gundolin i lupne šakom po stolu, da je mali kapelan od straha poskočio kao lopta. Niti sam ja čovjek za ovakovu mešetariju niti sam ludo janje, pa ću se dati pod izdajnički nož „dolične pratnje“. Nađite vi sebi drugu ludu i slugu!

— Pa i našla se već, rekne grof. Ima ga čak, pa se sam ponudio.

Gundolin se trgne kao uboden.

— Ne vjerujete?

Tko bi to mogao učiniti?

— Tko? Bude sin Bogduna, kneza Bodrica.

Knez se Gundolin zgrane.

— To nije moguće! Bude, pobratim moje mladosti, on da se spustio do takova čina? Ne, ne može biti.

— Može biti i jest tako, vjerujte, ponovi Udalrik. Zašto i ne bi, kad se za takov čin prima dobra nagrada. Eno ga ganas margrofom sjevernih Bodrica. I još mu narod zahvaljuje, što ga je očuvao od strašnoga pokolja. Zar nije već i onako suviše krvi proliveno? Zemlja na daleko poharana, sela popaljena, gradovi povaljani, a ljudi što poubijani, što u ropstvo prodani . . .

— Ne znam, ništa ne znam, što se zbilo u svijetu, otkad sam pao u ovu jamu, zavapi Gundolin i zarije prste u gustu kosu.

— Doduše nemam naloga, da vam o tom dajem vijesti, prihvati Udalrik, ali mi i nije naročito zabranjeno. Zato možete da znate: Boleslav se izmirio sa carem, poklonio mu se, čak je nosio i mač pred njim u uskršnoj povorci i zato dobio južnu Lužicu sa Budišinom i još dva tri grada. . . .

— Neka je, neka je dobio makar i kraljevsku krunu, vikne Gundolin bijesno, ja neću. Reci ti tvome caru, Gundolin voli tu i da istrune, nego da se živ poda pod nož carskoj pratnji i da nagovara koga bilo na podložnost mu i pokornost.

Kapelan se prekrsti. Naravski, to je još uvijek onaj tvrdokorni poganin Slaven, koji neće da prigne šiju pod spasonosnom šibikom rimskoga cara. Za njega i jest najbolje, da ostane tu gdje jest i ne može da škodi. Neka ga nestane, neka ih svih nestane kao miševa u vodi, što su tako opaki i tvrdoglavi.

Grof se Udalrik nije nimalo uvrijedio. On mirno ustane i namještajući pojas nastavi, prvi put se oštro unesavši knezu u oči:

— Još ja nijesam gotov. Ima i drugi predlog. Možda vam je više po volji od prvoga.

— Šta bi mi još moglo doći povoljnije sa ove strane? mrko i gotovo očajno zavapi knez.

— Eto, šta je, produži Udalrik. Car želi, da odete u zemlju vašega brata Boleslava i to preodjeven, nepoznat, naravski isto u dobroj pratnji, da vam se ništa zla ne bi desilo, i da izvidite, kakove su sada tamo prilike, što Boleslav snuje, što radi i što misli, i to da onda vjerno dojavite caru.

— Šta, razbjesni se Gundolin, skoči i s obje šake hoće da navali na Udalrika. No ovaj ga mirno uhvati za laktove i držeći ga neko vrijeme gledao mu živo u oči, da je knez odmah spustio ruke i klonuo natrag na klupu. I teško dišući podupre glavu na stolu, govoreci:

— Zar sam već tako pao, da mi se smiju učiniti tako sramotne ponude? Ja, knez Gundolin, zar da budem uhodom i to u zemlji rođenog brata? Ne, tako mi svih naših bogova starih, prije ću se ovdje objesiti o svoj pojas i poginuti kukavno, nego to da učinim. Kaži to caru svome i u buduće poštedite me svojim predlozima.

— Dakle, nećete. No, može se i tu da živi. Kako rekoh, nije ovdje loše stanovati. Visoko, zračno sa lijepim vidikom u daljinu. Sa doksata biće još ljepše.

Grof priđe k vratima, hoće da otvori. Brava je bila zaključana.

— Gdje je ključ? reče glasom, kao da mu treba zapovjediti i ključ će se stvoriti.

— Biće u kastelana.

— Da ga zaištete? Ne može se? Zašto? Bojite li se, da ne bismo odavle odletjeli kao orlovi ili šišmiši?

Udalrik se nasmije širokim smijehom.

Kapelan izide bez riječi.

Sada pristupi gost knezu, pruži mu ruku i počne brzo i tiho da govori:

— Treba brzo da radimo. Ključ je tamo gore na gredi. Samo ću ga malo još dalje poturiti, da se ne vidi. Bilo mi je samo do toga, da kapelana uklonim. Nadam se zadržaće se tražeći ključ.

— I sada da vam kažem, nijesan ja nezahvalan i zaboravio, što ste vi meni učinili dobro: vratili mi slobodu i s njome sve, što je vrijedno, da se poživi. Zato čujte, kako stvari stoje. Znajte, da sam ja sam smislio ovaj predlog, jer sam bio stalan, da ga nećete prihvatiti. Nije za junaka vašega glasa, da se daje na ovakovu mešetariju. Za vas i za vaš narod probitačnije je, da se oslobodite sami, razumije se uz pomoć prijatelja. Provaliti iz tamnice isto je djelo smjelosti i odvažnosti kao i svako drugo muško preduzeće.

— Čudite se, da vam ja tako govorim, koji nijesam vašega roda i plemena. No ja sam Sas, i nama je Sasima dozlogrdilo gospodstvo i zulum carskih ljudi. Mogu vam reći, da se moje pleme sprema, kako bi otreslo sa sebe gospodstvo njemačkih margrofova. I među Slovjenima nastao je pokret za oslobođenje. Čujem, da je i sam knez Boleslav sklon, da pomogne ovu stvar, makar da je bio kod cara, kako sam vam malo prije rekao.

— U tom taman poznao sam brata, nasmiješi se Gundolin, koji se pod riječima grofovim sasvim povratio od svoga bijesa i gnjeva. Pravi neustrašivi pehlivan: pošao ravno i turio glavu u ždrijelo lavlje. Uvjeren sam, da je noseći pred carem mač, onaj čas zamislio ovo djelo.

— Lako, prihvati grof. Ali prije nego što nastavim, treba da znam, je li vjera u vas, kao što je u mene? Jer ovo, što ću vam sada kazati, isto je kao nositi glavu u torbi.

— Ako je vjera na vašoj strani, onda je i na mojoj, rekne Gundolin. Oba muškarca stisnuše si ruke.

Na to grof stane brzo da razvije svoju osnovu, kako da se upriliči djelo oslobođenja kneza Gundolina i sve ostalo, što će iza toga da slijedi. Najposlije završi grof Udalrik:

— Sada samo treba sačekati pravi čas, da bi sigurnije uspjelo. I prije svega treba strpljivosti i opreza, mnogo opreza. I najmanji neoprez može čitavo djelo osujetiti i to za navijek. I sami ćete znati, da od danas i vi i ja nosimo svoje glave u torbi.

U to se vrati kapelan, a s njim i kastelan, sav zaduhan od žurbe i traženja. Dole nigdje ne nađoše ključ, mora da je ovdje. I sada stanu tražiti i zaista, ključ se našao na najgornjoj gredi. Grof ga prihvati i teške muke otključa zarđalu bravu. Vrata se škripeći otvore. Sva trojica stadoše na uski doksat, tijesan prostor, ograđen drvenim osloncem i kao prilijepljen o stijenu povrh strašnoga bezdana. I samo što im se nije zavrtjelo u glavi, kada su pogledali u dubinu. Naokolo šuma, probivena srebrnim trakom rijeke, onda opet šuma, dok je oko sezalo....

— Pravo orlujsko gnijezdo, tvrdo i nepristupačno. Ko tu jednom zapne, osim kroz vrata ili ovuda strmoglavce nikamo. Je l te, časni oče? nasmije se gost i onda okrenuvši se spram Gundolina rekne čvrsto mu gledajući u oči:

— Dakle moje poslanstvo nije uspjelo. Biće žao caru. Jer kako znate, to je toliko, kao gubitak svega vašega imanja. Ama opet nikoga silom ne možeš natjerati na sreću njegovu. Međutim ne gubim nade. Možda ćete se i predomisliti. Za mjesec dana ponoviću svoj pohod i doći po odgovor.

Međutim prošlo i mjesec dana pa i više, a o Udalriku ni glasa ni traga. Nada, koju je grof bio uspirio u kneževu srcu, svakim danom postala je slabijom. Stala ga mučiti misao, da li mu je Udalrik govorio istinu, ili ga je samo htio da iskušava. No onda jednoga dana, kako je već zapao u crno očajanje, lomeći kruh, što mu ga donesoše kao običan obrok dnevni, nađe u sredini klupko pređe. Sada je bio stalan, da su mu prijatelji na djelu, šta više, da su mu blizu i da i spas nije više daleko.

Kad je ostao noću sam, stane odmatati klupko i zbilja, nađe se namotano na komadiću bijele kožice ispisane znakovima, što ih je još djetetom jednom naučio gatati od staroga žreca u gradu Julinju, gdje se desio sa ocem. I kad je pročitao, srce mu zadrhtalo od radosti i nade. Dakle ipak jednom još zadobaviće se zlatne zlobode! Samo valja opreza i strpljivosti. Dolje u varoši, pod gradom biskupskim žive prijatelji, što će

budnim okom paziti i motriti kulu, kojoj na vrhu čami knez Gundolin. To je bila utješna misao. Klupko pređe biće put, kojim će se sporazumijevati sa prijateljima. Samo strpljenja i opreza!

U srce Gundolinovo uljeze nova nada. Čisto se pomladio od sreće. Veselo uzme nanovo lutkice preda se — jer lako je sada sačekati i vrijeme ispunjavati makar čim god, — kad se zna, da je izbavljenje blizu. Ponovljenom pažnjom i interesom premještao je seljake i kraljeve, pomicao kule i vitezove, osvajao položaje i pobjeđivao kraljice.

Jednoga dana igra mu se nikako nije dala. Držao je to rđavim znakom, jer i onako je prošlo podulje vremena, da nije ništa dalje saznao od tajnih prijatelja. Sjedi tako u teške misli zaduben, kad odjednom držeći neodlučno u ruci viteza i neznajući, kamo da s njime skoči, uhvati uhom neobičan glas, kakva već odavna nije čuo. Bilo je to neko slatko gukanje, klicanje, cvrkutanje, ama tako, da mu je samo srce poskočilo u njedrima. Skoči k prozoru, zavuče se sav u tijesni rov i protisne lice između gvozdenih šibaka. Dolje se pružio vrtić po strani dugačkoga zida, jednim krajem držeći se kule. A u vrtu, obraslom dosta divljim i netimarenim rašćem, među divljim ružicama, karamfiljem i šebojem žutim iznenada procvjetao cvijetak pitom, prekrasan, ljubak kao jutro samo. Bješe djevojčica mala, plave rudaste kosice, bijela i rumena u lišcu — ama slika i prilika druge jedne djevojčice, jedinice njegove male Vuge. Kad ju je ugledao, gdje nestašno potrkuje za leptirom, klikće i guguće kao golupče, srce se ljutome knezu stislo od želje i za jedinicom i za domom svojim. I ne mogavši da odoli, zovne tiho, umiljato:

— Vugo, Vugice, slatko moje čedo, sunce moje jedino!

Na taj se glas mala ustavi, pogleda, otkud dolazi i ugledavši najposlije strano lice visoko na prozorku, turi prstić među usnice i stane ga gledati. Neko se vrijeme tako zgledali, dok se knez ne sjeti, zgrabi sa stola šaku lutaka i baci ih dolje. Djevojčica

pogleda, šta je, vidi, da nije ništa opasna, pokupi ih i diže vesele i nasmijane oči spram nepoznatog čovjeka.

Tako se zametnulo poznanstvo među malom kćerkom kastelanovom i biskupovim sužnjem. Još isti dan otvore se vrata njegove uze pred silom čarobne šibike, nedužnosti i djetinje dražesti i pred tužnim knezom osvane sitno stvorence, uljeze u mrku ćeliju kao tračak sunca i svijetla noseći u keceljici drvene lutke pa ih poreda po stolu pitajući, na što su dobre. Da nije kakova čarolija poganska, što treba da se spali i od koje svaki krštenik treba da bježi?

Knez joj brzo objasni, šta je i kako je. I pošto je ona shvatila, da je to igra, zabavna i vesela igra, zgodnija, nego što su oni šareni kamenčići, koji se bacaju u vis i opet se hvataju šakom, i vrlo su jednolična igra, onda nije dugo potrajalo i knez je dobio svoga druga u igri, pažljiva i razumna suigrača, s kojim je naskoro mogao dijeliti megdan taman kao sa bratom Vugostom na domaćem zamku! Mala se svaki dan uputila na vrh kule, a jer je bila umiljata i tako nježna kao lahor, nikome nije padalo na um, da joj brane ulaziti i izlaziti, kuda ju je volja. Za nekoliko dana ona savršeno naučila igru. Kad al jednoga je dana više ne bi, a ni narednih nije dolazila. Pitao je stražare, a oni mu rekoše, da su malu vratili u samostan dolje na drugoj strani brijega, tamo ona uči ručni rad i čitati svete knjige!

Iznova kneza spopadala čama. Bilo mu je upravo tako, kao da mu je naglo ugaslo sunce pred očima. S malom su djevojčicom otišli i vedri dani ljetni. Zakišilo i padalo od jutra do mraka, da svisneš u sinjem polumraku. Ni lutke ga nijesu više veselile. Nije mario, ni da ih krije od stražara, kako je to činio donle. Igrao je, ali bez radosti.

Jer eto, niko mu se ne javlja. Uzalud on svako veče vješa niza doksat konac pređe, ne bi li zorom još prije svitanja izvukao iz provalije kakovu vijest ili znak od prijatelja, da na nj misle i da se brinu o njegovu oslobođenju. Osim toga pooštrila se i paska iza što je bila dolazila mala djevojčica. Čuvari su

bili upućeni, da češće zaviruju u njegovu ćeliju. Odmah posumnja knez, da se nije štogod saznalo i spopadao ga strah, da je sve propalo.

Stražari tako vidjeli i njegovu igru. Pitaju, kakva je to čarolija?

Nije, nego je igra.

Igra? A kakova?

Kraljevska.

Baš kraljevska. A bi li je smjeli da igraju i vojnici?

Zašto ne, ako je nauče.

A bi li on htio njih da nauči?

Knezu sine sjajna misao! On će ih naučiti igru. U igri, kad joj se čovjek sasvim poda, lako se gubi svijest. Zar to ne bi moglo njemu kadgod dobro da dođe u njegovu položaju?

Stane stražarima da tumači. Bila su to ona dvojica, koji su mu bili najsnošljiviji. Uputi ih u različite zgode i nezgode šahovanja. Kaže im, kako se zovu lutke, kako ih treba najprije postaviti, na jednoj strani crne, na drugoj bijele. Onda im pokaže, kako se lutke pomiču, jer svaka ima svoj naročiti način i korak, ne hodaju nimalo jednako. Tako na priliku jedne mogu da hodaju i naprvo i natrag, druge samo uvijek naprvo preda se, treće i ravno i koso, a četvrte, vitezi čak skaču skokom čudnime u koso i na preskokce. Naprotiv kralj hodi polagano i dostojanstveno po jedan samo koračaj, to ravno, to koso, kako i dolikuje časti mu i gospodstvu, isto i seljaci ali samo ravno preda se polako koračaju, jer su spori u kretanju a po svome zvanju i zanatu — u oranju i sijanju. Najposlije trkači i kula premještaju se bez zapreke, dok je put pred njima prazan, jedino kraljica može da ide, kako je nju volja, na sve strane. I zato ju je vrlo teško stići i uloviti, i kad protivnik uhvati kraljicu, igru je dobio, kraljica je svladana i sve je svršeno. Naprotiv kralj je nepovrediv, ne smiješ u nj dirati, čak primjetiš li, da je tuđi kralj u opasnosti, moraš protivnika upozoriti, da ga zaštiti dovikujući mu: „Šah, kralju!“, a ne možeš li ga zakloniti, igra se svršuje, ali ne vrijedi, valja je početi iznova.

— Baš čudna posla, počeše se za uhom debeli stražar, ali vraški zabavno. I s najvećim marom prionu oba čuvara kneževa da uče divnu igru. Ta upravo je rođena za vojnika. Tu navala, tu obrana, tu marševi pješaka, pa skokovi konjanika, pa kralj i kraljica i na poslijetku pljačka i sužnjevi i još možeš na svršetku da dobiješ i da vikneš slavno i veselo: „Šah mat", t. j. kralj je mrtav! A kad je knez spomenuo, kako ta igra dolazi iz daleke zemlje Indije, da je ondje igraju kraljevi i carevi i bogato daruju izumitelja šaha, još im jače narastoše zazubice i za igrom i za pričom o njezinu postanku. A priča glasila ovako: Jedan bogat vladar istoka, kada se bio upoznao s kraljevskom ovom zabavom, toliko mu je omilila, da je obećao izumitelju štogod zaželi, da će mu podati. Ovaj se časom zamisli, onda rekne, neka mu kralj poda onoliko žita, koliko podnose bijele i crne njivice.

— Pa to nije ništa! nasmije se kralj.

Začetnik kraljevske igre ne rekne ništa, samo zaište da mu donesu šaku pšenice. Donesoše. Onda on uzme jedno zrno i metne ga na prvu njivicu, zatim dva zrna na drugu, na treću četiri, na četvrtu osam, objašnjavajući, da se ovako imaju ispuniti sve njivice podvostručenim brojem zrnja od onoga na prijašnjoj. Kad al stane blagajnik carske riznice da računa, koliko bi tu trebalo žita i gle ništa manje nije trebalo nego šesnaest hiljada tristoiosamdesetičetiri sela, svako sa hiljadu i osamdeset hambara, u svakom stosedamdesetičetiri hiljade sedamstoišezdetidva mjerova žita, a u svakome mjerovu tridesetidvije hiljade sedamstoišezdesetiosam zrna. To je značilo: čitava žetva od jedne godine iz cijeloga carstva. Naravski da izumitelj nije dobio ništa, ali je bio nesamo dobar i dovitljiv igrač, bio je i mudar, pa se odrekao nagrade.

— Aulä, čudna mi čuda! rekoše stražari, kad je knez svršio priču, pa se dadu na novo u igru lakomo i revno, kao na rijetku poslasticu.

Nije dugo potrajalo i vrijedni čuvari kneza sužnja zađoše tako duboko u igru, da su igrajući mogli da pozaborave na

sve oko sebe. Čak bi presjedili i vesele ručkove i ne pitali za vrčeve pive, što bi im ostali od kneževa obroka, oko njih je mogao i svijet da propane, mogla se kula rušiti i topovi pucati, da ih je zaonda bilo, oni ne bi ustali, da vide, kakav li je kijamet. Bili su naprosto slijepi i gluhi za sve, što nije bila igra kraljevska. I jer su njih dvojica bili dobri prijatelji, nijesu htjeli da drugi vojnici saznaju za igru, nego su voljeli da za nju znaju i da je igraju samo oni, pa su zato pomno tajili novu zabavicu. A jer su tu bile samo jedne lutke i teški stol sa kockama, koji se nije lako mogao prenositi, naravski moglo se igrati samo u ćeliji kneževoj. I zato su oba čuvara, i dugonja i debonja odjednom pokazali vrlo velik mar u stražarskoj službi, nuđali se drugim vojnicima, da će preuzeti njihovu dužnost, kadgod oni budu htjeli. A ovi su dabome često htjeli i tako su naša dvojica naskoro preuzela svu čuvarsku službu oko kneza i provela je u najboljem redu i na svoje zadovoljstvo i na općenito. Naime bila su tu još dvojica, koja su tu imala svoju riječ. Jedan je bio kastelan, pred kojim se nije tajilo. Prvo zato, jer je i njegova kćerkica tu igru naučila od kneza i njom izvrsno uspijevala, kako ćemo poslije čuti. I makar mu se činilo zazorno i nepristojno loviti kraljeve i kraljice pa makar bili samo i drveni, on je pred onim crno-bijelim kockama zatvorio oba oka i učinio, kao da ništa ne vidi još i zato, jer je bio malo teške pameti, pa nije umio da nauči ni najprostije igre, igru na kocke, kamoli ovako kompliciranu besposlicu sa svakojakim lutkama. Osim toga njemu je onomad grof Udalrik na polasku od kneza prijateljski tutnuo nešto tvrdo u šaku, da bi dobro čuvao kneza Gundolina, ali da mu ne da suviše teško da osjeća sužnjevanje. No pa kad sirotana veseli pomicanje kipčića po stolu, neka mu je, nikome time neće nauditi, sve da bi to mogla i biti kakova poganska čarolija. Teže bi bilo sa kapetanom posade, koji ima da vodi glavni nadzor nad sužnjem. I on koliko je god bio strog i pravi junak: grub, surov i napržica, dolazio bi pokadšta da vidi, je li sužanj još u zatvoru, da nije možda utekao, jesu li čuvari na mjestu, i pošto ih dva tri puta nađe u samoj ćeliji

kneževoj za stolom kockajući se, dok je knez mirno ležao na svome krevetu, vidio je, da je sve u redu i pošao po svome poslu privatnome, pošto se još uvjerio, da je i ostala posada od dvadesetak vojnika dolje u stražarnici na broju. Uputi se onda to na veseli lov u obližnje šume, to u varošicu po drugome poslu i svima je bilo pravo.

Međutim je i mala kćerkica kastelanova imala svoje doživljaje i zadovoljstvo svoje. Kada se opet morala vratiti pobožnim sestrama na nauku i odgoju, tu je ona imala mnogo svojih drugarica, kćeri plemića i odličnih građana iz bližih i daljih gradova i sela, jer su sestre sv. Benedikta bile na glasu kao vrsne učiteljice i stroge uzgajateljice. Ali i pored sve strogosti i svetosti života, kako je bio propisan, našlo se i uz preslice i postove i molitve ipak vremena i za igru i zabavicu. Bili su tu zakutasti trijemovi, sjenati vrtovi, bilo je igara i mala je Ilda osim toga od drugarica brzo naučila svašta, naročito, da učiteljice baš ne moraju sve da znaju, što rade učenice. Neka su časne sestre i dopuštale djeci, da se kadgod i poigraju, ali te su igre bile naročite i samo su one dopuštene, što bi dolazile od učiteljica. I svak će znati, da ovakove igre nikad nijesu tako zabavne kao one, što ne dolaze od starijih, nego dolaze odozdola od djece same. I kad je kastelanova djevojčica jednom na kamenoj stepenici dvora razastrla svoje dvije čete, crno-bijele lutkice, što joj ih je čika knez, očev sužanj bio istokario, drugarice od čuda zinule, ali i bez oklijevanja odmah pristale na igru. Ne doduše sve, nego samo one najrazumnije i najbistrije, jer kako se veli, nije za gusku sijeno, niti je igra kraljevska za svaku šušu, tu treba ljudski razbijati glavicu, ako hoćeš da nadmudriš protivnicu.

Neko se vrijeme igra tajila. No našle se nevjerne duše, pa odale sestrama, da se djevojčice zabavljaju nekakovom stranom i suviše svjetskom igrom. Povela se stroga istraga, istina dođe na vidjelo. No pametne duhovnice u brzo se uvjerile, da je to odista igra pametna, da u njoj nema ništa bezbožno, osim toga još je imala i tu vrlinu, da su se djevojčice barem pokadšto

zaustavljale u bježanju i trčkaranju po samostanskim hodnicima i dvoru, mirno prosjedile koji čas to igrajući, to gledajući igru, i najposlije svečano dopustiše, da se ta igra smije igrati. Šta više i same časne sestre nijesu se žacale, da je nauče i zamalo čitav samostan, počevši od majke predstojnice do sestre ključarice, postade revnim igračem lutkama.

Nije dugo potrajalo, lutke pošetaše i u varošicu, i čestiti starješine grada prihvatiše šahovati se i nova se igra u brzo udomaćila u kućama mudrih otaca i njihovih sinova. Bilo je suviše zamamno nadmudrivanje protivnika, predobivanje i osvajanje kraljeva, a nije stajalo ni blaga ni krvi nego se pri tome još moglo da pije slatka medovina, a sve u suhom i toplom. Brzo se onda i raširile neke rečenice, što su se mogle do zgode upotrebljavati, kao „Šah kralju!", kad je ko koga žedna preko vode izveo ili inače ga obrijao bez britve.

Dok se tako širio interes za šahovskom igrom, naravski stalo se i pitati za začetnika nove zabave i našao se po gdjeko, pa ga i požali, što mora da čami na kuli, slali mu po koji bolji zalogaj, novu košulju, maramicu ili drugu potrebicu. I neka od tih milošta nijedna nije dospjela u ruke knezu, on je ipak primjetio neku promjenu, ali za sebe nimalo povoljnu. Ovaj općeniti interes za biskupova sužnja, o kojemu se znalo, da je veleizdajnik i Slovjenin poganin, svakako je morao biti zazoran njegovim čuvarima, pa se kapetan riješio, da uredi stroži nadzor, podvostruči stražu i zabrani, da mu se išta preda, što dolazi izvana.

Kneza su iznova spopadale brige i nestrpljivost, jer otkako je jedne noći pred odavna na uzici izvukao svitak debela užeta, nije mu se niko više javljao odozdola dogovorenim svjetlacima, koji su mu od vremena do vremena noću svijetlili i dojavljivali, da se na njega misli.

I doduše, otkada je taj očiti znak bio u njegovoj ćeliji, da je moguće njegovo izbavljenje, uznemirio se počesto i s razlogom i bez razloga. Kadgod bi kapetan dolazio u njegovu ćeliju i sumnjivim očima se ogledavao, knez zastrepi u duši,

osjetivši, da njegova sudbina doista visi o tankoj niti pređe konopljine.

Zar mu ne bi moglo pasti na pamet pa jednom pretražio nesamo sobu nego i samoga sužnja, da vidi, što se to on tako udebljao — ili se to samo knezu činilo? Ta on je tako čvrsto pritegao oko pasa konopac, što ga je jedne noći našao na kraju konopčića sa pisamcetom, gdje su stajale velevažne stvari. I još ga jedna stvar uznemirivala. Veseli njegovi čuvari počeli sada čak i po noći da ostaju u njega, tako ih je zaokupila igra. Kapetanu je to bilo naravski vrlo drago i često ih je pohvalio zbog tolike požrtvovnosti u službi. No knez je u duši očajavao. Zar njemu nije upravo noć vjesnica sreće i slobode, koja ima da dođe? Šta se tu moglo da radi? Trebalo je i s tim da se nagodiš, da skupiš u glavi svu pamet i lukavost a odvažnost i smjelost u srce.

Napokon osvane teško iščekivani čas, u koji se imalo izvršiti osudno i odlučno djelo. Čuvari čitav dan sjede kao prikovani u kneževoj ćeliji, samo što su pošli da poručaju. Sjede čitav dan, sjede čitavo veče. Sa svim ćutilima utonuli u igru. Ne sanjaju, kakva se bura razbuktjela u glavi i srcu njihova sužnja. Ta bilo je sve u redu. Sužanj kraj njih diše, nekad se po odaji šeće, nekad se ispruži po krevetu, nekad pogleduje i na doksat, valjda zvijezde broji. Ne znaju oni, da hoda kao po žeravici, htio bi da ih otjera, a ne smije, jer treba da se osjete potpuno sigurni, da je sve u redu. A oni svakako ne misle danas tako skoro da ga ostave, njega i njegove lutke. To već pokazuju snopovi luči, što su donijeli; čim izgori jedna, da je mogu odmah nadomjestiti novom. I šta je sada drugo preostajalo jadnome sužnju, nego da ih još više utjera u strast igre. Nekad ih posavjetuje, zamrsi im položaje, zadaje zanimive zadatke, oko kojih onda bijesno razbijaju pamet, sve im od napora znoj curi niz čelo.

U to odjednom duboko odozdola bljesne iskra. Knez se stresao, kao da ga je pogodila strijela. Srećom našao se upravo na doksatu. To je prvi znak. Kad treći put bljesne, onda valja raditi.

Pogleda u igrače. Kosa im je razbaučena, u njoj teško mozgajući kopaju i riju prstima. Teški položaj. Ne znaš kuda li kamo li. Dolje bljesne po drugi put. Knez pomakne bijeloga kralja. Igrači ožive. Nova situacija. Gundolin odšeta na doksat. Oprezno stane sa sebe da odmata debelo uže. Jedan kraj priveže za drveni stup doksata. Utvrdi ga, učvrsti jakim uzlom. Onda se vrati u sobu natrag.

Igra napreduje. Obadvojica u najvećoj su mjeri napeti. Lica im gore, hoće im oči da iskoče od lakomosti. Svijetlo luči crvenilom polijeva čađave zidove i oba igrača. Dim se lagano vije kroz vrata doksata. Ozdol zasvjetluca po treći put. Sada je čas!

Knezu strašno zakuca srce, kao čekić na nakovnju. Zaviri još jednom u sobu, prošeta se okolo igrača i tobože bezbrižno stopu po stopu, ruku unatrag, vrati se na doksat. I sve zvjerajući kroz režak vratnica na igrače, stane spuštati uže niz kulu. Kad al osjeti, da je zapelo ili ga je kogod prihvatio? Opet zasvjetluca, dakle je sve u redu. Sada na pošljednji čin! Još jednom da se uvjeri, je li u ćeliji sve u redu. Igra se razvija u sav jek. Bijeli je kralj na velikom dobitku. Crna je kraljica došla u vrlo nezgodan položaj, izgleda, nema joj spasa. Knez Gundolin sve odobravajući igri pošeta natraške korak po korak na doksat, prihvati brzo za gornji dio užeta, prebaci se preko ograde i — da je bio kršćanin pravi, bio bi se prije prekrstio i dušu Bogu preporučio, tako se predao sudbini, stisnuo oči i trnuvši i zamirući vas izvana i iznutra spusti se polagano niza uže. I viseći tako između neba i zemlje na tankom užetu, tankome naspram težine čovjeka i visine puta niz kulu, strašne ga misli salijetale. Zar ne bi moglo da pukne uže, ili da se slomi stup, za koji je privezano? Ili da se nekako dosjete čuvari, da ga nema, ili dolje neko bio od gradske posade, pa podigli bunu, načinili potjeru? Ili je — naopako! — sve to samo stupica, ono dolje, mjesto prijatelja, neprijatelj, pa će mu uhvativši ga na bijegu bez smilovanja i s mjesta suditi, prevesti ga sramno od života u smrt?

Sjetio se na tome strašnom silasku i svega svoga života, svih svojih dragih, male Vuge svoje. Ta zar nema baš njoj da zahvali, što mu je tamnica bila donekle i snošljiva, čak i ovo oslobođenje mu donijela? Zar to on sada ne visi na tankoj niti, kao utopljenik što se drži slamke? I nije li on doista utopljenik, što hoće da se spase, a tako je blizu propasti?

I zar ovaj strašni put nema kraja? Što li mu je na dnu, na svršetku? Sloboda ili smrt? Kroz okrvavljele dlanove teče uže, teče, prži ruke, ali napokon, napokon osjeti kraj. Noge mu se dotakoše nečega, nečije ga ruke pograbile, kraj uha zazuje dvije tri besjede slovjenske. Onda više nije znao za sebe, dok se ne osjeti na konju, na putu spram slobode zlatne. Knez je Gundolin sretno umakao svojoj tamnici.

Pošto se malo razabrao, okrene glavu unatrag. Tamo daleko kroz granje, daleko, visoko svjetlucala sitna luč. Knez zamahne rukom spram svjetalceta i rekne u po glasa, rekne sretno i veselo:

— Šah kralju!

U jednome mjestu velikoga carstva njemačkoga uče djeca u školi među ostalim propisanim predmetima i igru šahovsku. Priča gata, da to biva u spomen jednome slovjenskome knezu, što je u drevna vremena bio zatočen u tome gradu i krativši sebi ovom igrom duge časove zatočenja naučio je i svoje čuvare i staratelje i to iz zahvalnosti, što su ga tako dobro držali. Od onih vremena ta je plemenita igra prelazila od djedova na unučad sve do dana današnjega.

Tumač manje poznatih riječi:

Akšam — večernje vrijeme za molitvu
aršin — rif, mjera
avlija — dvorište
bábo — otac
buza — piće od pšenice
buzadžija — prodavač buze
čàršijski — tržni, trgovački
ćába — sveti kamen u Meki
ćár, a — dobitak, utržak
ćup — vrč, lonac
džamija — hram muslimanski
fišek — kesica od papira
hadžija — polaznik svetih mjesta, hodočasnik
halva — poslastica, šećerka, slatkiš
halvedžija — prodavač halve
hanuma — žena gospođa
ićindija — popoldašnje vrijeme za molitvu
jufka — izvaljano tijesto
kadija — sudac
kijamet — vika
kitire — pucanice, kokice
magaza — podrum, donji dio kuće
mangup — besposličar
mahala — gradska četvrt
medresa — škola muslimanska, vjerska
merhaba — pozdrav
munara — toranj uz džamiju
muktaetisati — badavadžiti

mušterija — kupac
nagraisati — na zlo naići
pangaloz — deran
rsuz — ugursuz, zloćo
somun — bijeli kruh
somundžija — prodavač somuna
sofra — nizak stol
šekerlama — slatkiš
telal — glasnik
učo — učitelj.